

Bilden av Sverige

- Nationell identitet i svenska samhällskunskapsböcker

Karolin Målsäter

**Examensarbete 15 hp
Samhällskunskap för ämneslärare 61-90 hp
Ämneslärarprogrammet
Institutionen för individ och samhälle
Höstterminen 2015**

Arbetets art: Examensarbete 15 hp, Lärarprogrammet

Titel: Bilden av Sverige – nationell identitet i svenska samhällskunskapsböcker

Engelsk titel: The image of Sweden – national identity in Civics education books

Sidantal: 31

Författare: Karolin Målsäter

Examinator: Pär Engström

Datum: november 2015

Sammanfattning

Läroböcker har i Sverige länge varit en del av den socialiserande institution som skolan varit och fortfarande är. Flertalet forskare (bland andra Tingsten, 1969; Eilard, 2008; Mattlar, 2008) visar hur dessa böcker på olika sätt och med olika innehåll har förmedlat nationella identiteter. Syftet med denna uppsats har varit att upptäcka den nationella identitet som samtida svenska läroböcker i samhällskunskap förmedlar. För att undersöka detta har en kritisk diskursanalys gjorts av texten i böcker i samhällskunskap. Fokus har legat på grundläggande kunskap, sociala relationer samt sociala identiteter som texten förmedlar om Sverige när Sverige beskrivs i relation till andra länder. Resultatet är en mångfacetterad bild där vissa drag varit mer framträdande än andra. Bilden av Sverige förmedlas i böckerna som ett demokratiskt, välutvecklat och rikt land vars relationer med andra länder präglas av såväl samarbete som konkurrens. Den nationella gemenskapen som blir synonym med Sverige i böckerna har en stark ställning och tas för given. Jämfört med andra länder värderas Sverige främst positivt.

Innehållsförteckning

1	Inledning	1
2	Syfte och frågeställningar	2
3	Tidigare forskning	2
3.1	Läroboken och dess roll	2
3.2	Nationella identiteter i läroböcker	3
4	Teoretiska Utgångspunkter	4
4.1	Konstruktivism och kunskap	4
4.2	Diskurs och språk	4
4.2	Makt ideologier och det för givet tagna	5
4.4	Nationell identitet	7
5	Metod	8
5.1	Öppet och induktivt angreppssätt	8
5.2	Kritisk diskursanalys	8
5.3	Urval	10
5.4	Avgränsningar	10
5.5	Etiska överväganden	11
6	Resultat	11
6.1	Arena 123	11
6.2	Samhällskunskap 1b	18
7	Analys	25
7.1	Experientiala, relationella och expressiva värden	25
7.2	Teoretisk reflektion	28
8	Diskussion	29
8.1	Slutsatser	29
8.2	Resultat kopplat till tidigare forskning	30
8.3	En kritisk blick på studiens metod	30
8.4	Förslag till vidare forskning	31
	Referenser	31

1 Inledning

I samband med den senaste tidens eskalerande flyktingkatastrof har ämnet för denna uppsats, nationell identitet, dykt upp alltmer i samhällsdebatten. I Dagens Nyheter (6 september 2015) beskriver Kerstin Ekman hur Sverige har en humanistisk kärna som hon beskriver som en guldreserv. Som stöd för sin tes beskriver Ekman bland annat hur Sverige tagit emot flyktingbarn såväl från vinterkrigets Finland som från Tyskland efter andra världskriget och att det därför är självklart att Sverige ska ta emot flyktingar även nu. Tillsammans med 100 andra svenskar skrev Ekman under uppropet #jagdelar som ett ställningstagande för upplysningens humanistiska värderingar. I ljuset av min undersökning kan detta ses som ett projekt för att befästa en nationell självbild av Sverige. En bild av Sverige som humanistiskt men också en bild av Sveriges roll i omvärlden, där Sverige är ett land som ställer upp och hjälper till i kriser.

Varför är då den nationella identiteten viktig? Clara Sandelind (Svenska Dagbladet, 22 september 2015) skriver att den nationella identiteten bland annat påverkar ett lands invandringspolitik. Huruvida landets nationella identitet är exkluderande eller inkluderande får, enligt Sandelind, betydelse för graden av solidaritet med människor med andra nationaliteter, vilket påverkar den invandringspolitik som förs. Sandelind skriver: "I Kanada, där mångkulturalism är en del av den nationella identiteten, visar studier att en starkare nationell identitet korrelerar med en mindre restriktiv syn på invandring" (Clara Sandelind, Svenska Dagbladet, 22 september 2015). Detta jämför Sandelind med Slovakien och Ungerns avvisande av muslimska flyktingar som Sandelind menar sker på grund av att dessa flyktingar i länderna ses som ett hot mot den nationella 'vi:et', ett 'vi' som är etniskt definierat och exkluderande.

Frykman (1993) understryker att en svensk nationalitet sedan början av 1800-talet fått en djupare mening än enbart att tillhöra en nation. "Fullt medborgarskap förutsätter enligt dagens synsätt också ett kulturellt och känslomässigt sådant." (Frykman, 1993, s. 133). Detta är en produkt av den försvenskning av Sverige som Frykman beskriver där svenskar uppfostrades i vad som är svensk kultur och vilka särdrag som bör tillskrivas svenskarna. En sådan uppfostran beskriver flera forskare bland andra Frykman (1993) och Tingsten (1969) har skett genom skolväsendet, och då även genom skolans läroböcker.

Englund (2006) beskriver hur människan skapas socialt och kulturellt. Även om skolan inte har en så stor del i denna process som den en gång hade är skolan fortfarande en viktig socialisationsmiljö. Läroboken är en vanlig förpackning för det "urval av tidigare gjorda erfarenheter" (Englund, 1993, s. 3) som eleven förväntas ta till sig. Ett synsätt på denna överlämning, som Englund tar upp, är att eleven inte bara erbjuds kunskaper att ta till sig utan även mening och identitet. Därför blir det intressant att just utgå från lärobokens underliggande bild av svensk nationell identitet i denna undersökning.

Inte bara forskare ägnar sig åt att analysera texters uppbyggnad för att bättre förstå vad de vill förmedla. Schleppegrella och de Oliveirab (2006) beskriver hur historielärare i den amerikanska delstaten Kalifornien fått lära sig att analysera läroböcker med hjälp av lingvistisk textanalys för att kunna förstå dem bättre själva samt lära ut sådan textförståelse till eleverna. Som blivande samhällskunskapslärare kommer en del av mitt uppdrag att vara att lära ut ett kritiskt förhållningssätt till eleverna (Skolverket, 2011). Därför finns det även ett ämnesdidaktiskt intresse av att kritiskt granska läroböcker.

2 Syfte och frågeställningar

Syftet med denna uppsats är att upptäcka den nationella identitet som samtida svenska läroböcker i samhällskunskap förmedlar.

- Vilken grundläggande kunskap om Sverige förmedlas i böckernas beskrivningar av Sverige i relation till andra länder?
- Hur beskrivs Sveriges roll i internationella relationer i böckerna?
- Vilka sociala identiteter tillskrivs Sverige i dessa beskrivningar?

3 Tidigare forskning

I detta avsnitt beskrivs forskningsfältet. Först beskrivs det med avseende på läroboken och dess roll i allmänhet, därefter med avseende på nationell identitet i läroböcker.

3.1 Läroboken och dess roll

Skolverket (2015) beskriver läroboken som en underkategori till det bredare begreppet läromedel. Till skillnad från läromedel som skolförordningen 1971 slår fast är "alla de resurser som kan användas i en undervisningssituation" är läroboken ett basläromedel. Skolverket (2015) och Selander (2003) definierar bland andra de läroböcker som är kursböcker som basläromedel, och det är sådana böcker jag har valt att utgå ifrån i min undersökning.

Sen 1991 granskar inte den svenska staten läromedel på förhand, beskriver Johnsson Harrie (2009), utan valet av läromedel ligger hos konsumenterna. Detta innebär att lärarna fritt får välja läromedel men i sin undervisning är styrda av de mål som Skolverket ställt upp i kurs- och läroplaner. Den direkta granskning som, enligt Johnsson Harrie, är möjlig sker i efterhand och med utgångspunkt i Skolverkets styrdokument. Skolverket (2006) beskriver hur Skolverket informerar läromedelsproducenterna om nya styrdokument via Föreningen Svenska Läromedel och utövar på så vis en viss kontroll över innehållet i läromedlen.

Även om läroboken sålunda inte är direkt utgiven av staten så menar Englund (1999) att den ändå har en auktoriserande roll, att den fungerar som en garant för legitim kunskap. Eftersom den antas utgå från kursplanen så får den en stark status där den förväntas ge eleverna den kunskap de behöver för att klara målen. Englund menar att läroboken dessutom fungerar sammanhållande eftersom den skapar gemenskaper och mening. "Den ger ett sammanhang i studierna, en helhet och en trygghet, och hindrar känslan av splittring, troligen både för lärare och elever" (Englund, 1999, s. 399). Denna sammanhållande funktion beskriver Skolverket (2015) på sin hemsida. Läromedel, beskrivs det, kan förstås på olika sätt, inte bara som "redskap för undervisning" eller "en minnesbank för kunskap och kommunikation" utan även som "en standard för social kontroll av accepterade kunskaper och giltiga ideologiska ställningstaganden" (Skolverket, 2015).

Denna syn på läroböcker stämmer in med Selanders beskrivning om att: "Läroböcker utgör den plats där vi har placerat sådana fakta, förklaringar och exempel som vi ser som grundläggande, giltiga, objektiva och nödvändiga för vår gemensamma sociala och kulturella orientering." (Selander, 2003, s. 184)

3.2 Nationella identiteter i läroböcker

“Under senare hälften av 1800-talet torde Sverige kunna betraktas som en skolpropagandans mönsterstat. I intet annat land förelåg, såvitt jag kan finna, samma förutsättningar för en omfattande, enhetlig och i sitt slag fulländad propaganda.” (Tingsten, 1969, s. 276)

Tingsten (1969) beskriver hur skolböckerna mellan 1850 till 1940-1950 förändrats mycket i sitt innehåll. Från att vara uttalat propagandistiska i fråga om kristendomens och det svenska folkets överlägsenhet började de innehålla flera olika perspektiv och ett ideal om internationell samverkan börjar bli mer framträdande istället. Trots dessa stora förändringar i läroböckerna menar Tingsten att det finns en eftersläpning där gamla värderingar dröjer sig kvar i läroböcker efter att de blivit utdaterade i samhällets ögon. Till exempel beskriver en bok i medborgarkunskap så sent som 1953 en lista på egenskaper som kan anses typiskt svenska, även om författaren tillfogat en brasklapp om att ett visst folks säregenskaper kan vara vanskligt att bestämma.

I sin analys av skoltexter från 1798 till 1920 visar Ajagan-Lester (1997) hur en kolonial mentalitet präglat innehållet som berör afrikaner. Genom sin språkliga analys av Européer och Afrikaner får Ajagan-Lester fram en bild där dessa ses som motsatser till varandra. I denna bild tillskrivs de båda grupperna egenskaper, identiteter samt en relation mellan varandra. I detta fall bygger denna relation på en över- och underordning. En sådan hierarkisk framställning finner Karlsson (2010) i sitt examensarbete i läroböcker från 2000-talet, även om denna är mellan kategorierna Västvärlden och Afrika. Även detta kan då förstås som att det finns en eftersläpning i läroböckers innehåll i förhållande till ett rådande samhällsklimat.

Eilard (2008) analyserar läseböcker för grundskolans tidigare åldrar utgivna mellan 1962 och 2007. I sin analys tar hon upp de ‘nationalkaraktärer’ som den koloniala diskursen i läroböckerna producerar. Liksom ovan nämnda forskare finner Eilard en hierarki mellan dessa olika nationella identiteter där det svenska sammankopplas med en högt stående modernitet. Eilard menar, i likhet med Tingsten och Ajagan-Lester att det råder en eftersläpning i läroböckerna jämfört med de diskurser som var rådande i samhället. Detta visar sig enligt Eilard i 1970-talets läseböcker där den koloniala diskursen möter en mer solidarisk diskurs och ett flyktning-subjekt. Detta möte mellan den gamla och den nya diskursen resulterar i en bild av omvärlden som fattig och utsatt, och ett ‘fattiga tredje-världenssubjekt’ skapas.

Holmén (2006) undersöker hur Sveriges, Norges och Finlands olika utrikespolitiska inriktningar under kalla kriget påverkade respektive lands läroböckers beskrivning av USA och Sovjetunionen. I sin forskning analyserar Holmén böcker i geografi, historia och samhällskunskap utgivna mellan 1939 och 2004. Holmén visar till skillnad från ovan nämnda forskare hur läroböckers innehåll är känsliga för förändringar i det politiska klimatet och snabba på att anpassa sig efter den rådande uppfattningen om det politiskt korrekta. Därför menar Holmén att de “utgör en av de bästa tänkbara mätarna på samhällsklimatet i ett land” (Holmén, 2006, s. 333)

Mattlar (2008) undersöker läromedel som en arena för ideologisk kamp. I sin analys av läroböcker i Svenska som andraspråk utgivna mellan 1995 och 2005 får Mattlar fram en bild av Sverige som välorganiserat, rättvist och demokratiskt. Det svenska samhället beskrivs i böckerna som vilande på grundläggande värderingar, främst gällande uppfostran, barnomsorg och jämställdhet. Sveriges utvecklade industri och arbetsmarknad beskrivs som basen för det svenska samhället och bilden av den svenska välfärdsmodellen är intakt. Sverige beskrivs även, enligt Mattlar som neutralt i flera av böckerna och med en fredlig modern historia. Bilden av

Sverige är ett sekulärt Sverige, vilande på rationalitet och vetenskap. Konsensus beskrivs som något högt värderat i Sverige. Staten sägs representera välfärd och säkerhet, en positiv bild. Den bild som böckerna beskriver menar Mattlar är en del av den hegemoniska bilden av Sverige i samtidens Sverige. En av böckerna avviker dock från de andra genom att öppet rikta kritik mot staten, handeln och industrin, men bör enligt Mattlar ses som ett brott mot den norm som läroböckerna i övrigt följer. Mattlar påvisar i sin studie att läroböckerna “är en arena för politisk och ideologisk maktkamp, och då inte enbart som en historisk förändringsprocess relaterat till samhällsutveckling och läroplanskoder” (Mattlar, 2008, s. 190) och har en ideologiskt heterogen karaktär. Trots detta lyfter han fram att de böcker som ges ut av större förlag kan antas ligga i en politisk mittfåra i sitt ideologiska innehåll. Detta bygger Mattlar på att läroböcker måste fungera på en marknad där deras innehåll måste vara attraktivt för lärare av många olika politiska uppfattningar. Därmed får de inte avvika för långt från det allmänt vedertagna.

4 Teoretiska Utgångspunkter

I detta avsnitt redogörs det för studiens teoretiska utgångspunkter. Först beskrivs studiens kunskapsteoretiska utgångspunkt. Därefter förklaras denna studies perspektiv på språk och diskurs följt av en redogörelse för hur dessa hänger samman med begreppen makt, ideologi och hegemoni. Avslutningsvis beskrivs de definitioner av nationen och nationalism som denna studie utgår ifrån.

4.1 Konstruktivism och kunskap

Den vetenskapsteoretiska utgångspunkten för denna uppsats är socialkonstruktivistisk. Detta innebär att jag utgår ifrån kunskap som socialt konstruerat. Wennberg (2001) diskuterar ett antal problem som en kan ställas inför om den konstruktivistiska kunskapssynen dras för långt. Även Bergström och Boréus (2012) diskuterar problemen och menar att ‘faran’ med en alltför radikal konstruktivism, att det slutar i en idealism eller relativism och att verkligheten suddas ut. Enligt Wennberg kan en sådan ‘fara’ undvikas om denna syn endast tillämpas på så kallad ‘social kunskap’, det vill säga sådan kunskap som produceras av de samhällsvetenskapliga och humanistiska vetenskapsgrenarna. Detta eftersom de studerar sociala fenomen, sådant som är skapat av människor i sociala sammanhang. Eftersom läroboken både som fenomen och som faktisk bok är skapad av människor i ett visst sammanhang menar jag att den går att studera inom ramen för socialkonstruktivismen utan att vi riskerar en utsuddad verklighet.

4.2 Diskurs och språk

Både Börjesson (2003) och Winther Jørgensen och Phillips (2000) beskriver diskurs som ett löst och något svårbegripligt begrepp. De senare lyfter dock fram en gemensam utgångspunkt för olika former av diskursanalys att: “vårt sätt att tala på inte neutralt avspeglar vår omvärld, våra identiteter och sociala relationer utan spelar en aktiv roll i skapandet och förändringen av dem” (Winther Jørgensen & Phillips, 2000, s. 7). Diskursen är en sorts språklig organisering och beskrivning av verkligheten. Enligt Fairclough (2015), en av den kritiska diskursanalysens förgrundsgestalter, är diskursen både konstituerad och konstituerande. Detta innebär att diskursen skapas av ‘verkligheten’, det vill säga faktorer som ligger utanför diskursen, men även är med och skapar denna verklighet. Om vi ser diskursen som indelningar och tolkningar behövs dessa för att vi ska förstå den materiella världen.

Att se språk som diskurs beskriver Fairclough (2015) “language as social practice determined by social structures” (s. 51). Med detta fångar Fairclough det dialektiska förhållande som råder mellan språk och sociala strukturer. Språket ska, precis som med diskurs, inte ses som fristående från samhället utan som en inneboende del av det. Fairclough ser nämligen språket som en social praktik som villkoras av de sociala strukturer som råder i samhället. Den dialektiska egenskapen hos språket innebär dock att språket inte enbart påverkas av sociala strukturer utan att språket också i sin tur också påverkar dessa. Det råder alltså en sorts växelverkan mellan språket och sociala strukturer.

Citatet ovan av Winther Jørgensen och Phillips (2000) tar upp tre aspekter av vad språket skapar. Dessa tre, synen på omvärlden, sociala relationer och sociala identiteter överensstämmer med Faircloughs (2015) begrepp ‘contents’, ‘relations’ och ‘subjects’ som är de fenomen som diskursen begränsar. Dessa tre diskursiva fenomen har sina motsvarigheter i sociala faktorer. Innehållet, ‘contents’ en diskurs producerar har ett dialektiskt förhållande till den sociala faktorn kunskap. Relationerna i en diskurs har ett dialektiskt förhållande till sociala relationer och positionerna i en diskurs. ‘Subjects’ har ett dialektiskt förhållande till sociala identiteter. Såsom beskrivits i stycket ovan innebär detta dialektiska förhållande en ömsesidig påverkan mellan språk och social struktur, de diskursiva fenomenen påverkar och påverkas av sociala strukturer. Som exempel kan en nationalistisk diskurs producera innehåll om svenskar som påverkar den kunskap och uppfattningar om svenskar som finns i ett samhälle. På samma sätt kan en sådan diskurs förmedla relationer mellan svenskar och icke-svenskar samt förmedla olika subjektspositioner som påverkar de sociala relationer och identiteter som finns i ett samhälle.

Constraints	Structural effects
Contents Relations Subjects	Knowledge and beliefs Social relationships Social identities

(Fairclough, 2015, s. 99)

4.2 Makt ideologier och det för givet tagna

En enkel definition av begreppet ideologi är “en samling uppfattningar och värderingar om samhället” (Mattlar, 2008, s. 27). Giddens (1994) gör begreppet mer komplext genom att knyta begreppet till makt. Ideologi blir i detta fall de uppfattningar och värderingar som gynnar den grupp i samhället som besitter makt samtidigt som det begränsar mindre mäktiga gruppers möjligheter. Denna konfliktinriktade syn på ideologi beskriver Mattlar (2008, s. 27-28) som klassiskt marxistisk eftersom ideologin i detta fall enbart skapas av den dominerande samhällsklassen. Självt vill Mattlar använda sig av en syn på ideologi där det inte bara är den dominerande samhällsklassen som producerar ideologi utan att ideologi kan uppkomma ur alla klasser och grupper i samhället.

Även om Fairclough (2015) har en marxistisk förståelse av samhällets maktstrukturer som en konsekvens av hur ett samhälle organiserat produktionsförhållandena så knyter han inte begreppet ideologi enbart till den härskande samhällsgruppen. Ideologier från alla samhällsklasser kämpar om dominans. Skillnaden är att den härskande klassen använder en mekanism som Fairclough benämner som ‘incultation’ vilket är den dolda makten bakom diskursen. Det är genom makten bakom diskursen som den härskande klassens ideologi

naturaliseras och därmed slutar ses som en ideologi. För att utöva motmakt emot denna mekanism kan andra klasser använda mekanismen 'communication' vilken uppstår i rationella samtal.

Denna naturalisering av ideologin kommer ur den härskande klassens möjligheter att kontrollera den rådande diskursen. Fairclough (2015) beskriver hur social ojämlikhet reproduceras och legitimeras på ett diskursivt plan. I och med att en ideologi naturaliseras ses den inte längre som en ideologi utan tas för given, den blir en del av det som Fairclough benämner som 'common sense'. Detta sker inom olika institutioner såväl som i samhället i stort, en viss diskurs har då blivit så dominerande att den inte längre ses som ideologisk eller tillhörande en viss grupp eller vissa intressen utan ses som institutionens eller samhällets egen diskurs.

“in more normal conditions of life in capitalist society, a whole range of social institutions such as education, the law, religions, the media, and indeed the family, collectively and cumulatively ensure the continuing dominance of the capitalist class. The people who have power in these social institutions often have very little in the way of direct links to the capitalist class. Think of the local education authorities, school governors and senior teachers who are responsible for most of what goes on in schools, for example. Nevertheless analyses of the way in which education and other institutions train children to fit into and accept the existing system of class relations are very persuasive.” (Fairclough, 2015, s. 64)

Det begrepp som Mattlar (2008) använder är hegemoni, vilket definieras som en överenskommelse mellan de dominerande och de dominerade klasserna i ett samhälle. Denna överenskommelse är under ständig förhandling vilket öppnar upp för motstånd mot hegemonin. Fairclough (1992) beskriver att hegemonin berör mer än bara den ideologiska samhällssfären, det berör även de ekonomiska, politiska och kulturella sfärerna. Även om detta kan framstå som allomfattande så är det inte fallet, i alla fall inte på en beständig basis menar Fairclough. Hegemonin bygger på allianser och har en inbyggd instabilitet där det hela tiden finns möjlighet för olika grupper att omförhandla sina positioner. Språkets roll belyser Fairclough (2015) som både den arena där kampen utspelar sig men även som det 'pris' som grupperna kämpar om. Att kontrollera språket är att kontrollera diskursen. På liknande sätt beskriver Mattlar (2008) hur utbildning blir en arena både för bevarandet av de dominerande ideologierna och för mobilisering av motmakt mot hegemonin.

För att återknyta till lärobokens roll:

“När vi ser en nyhet lär vi oss inte endast vad som har hänt utan indirekt vad som räknas som en nyhet. När vi läser en lärobok lär vi oss inte endast nya saker utan också vad som räknas som kunskaper i ett undervisningssammanhang. Och i båda fallen lär vi oss var gränsen går mellan normalt och onormalt, mellan lämpligt och olämpligt och (kanske) vad som räknas som sant och falskt.” (Selander, 2003, s. 184-185)

4.4 Nationell identitet

I forskningsöversikten ovan har jag redogjort för forskning om hur 'det svenska' har förmedlats i läroböcker. Det rör såväl kunskap om Sverige och svenskar i betydelsen attribut och egenskaper, hur dessa kategorier relateras till andra samt vilka identiteter som dessa tillskrivs.

Strahl (1983) beskriver hur nationalism fungerat som en del av såväl konservatismen, liberalismen och socialismen och att den därför inte bara kan förstås som en enhetlig ideologi i sig utan även som en heterogen ideologi, eller till och med som olika ideologier. Strahl lyfter även fram hur nationalism kan förstås som en funktion. Då handlar det inte om vad nationalismen innehåller utan hur den fungerar i politiken. Nationen kan då ställas mot andra nationer för att vinna makt. I sin diskussion kring begreppet nationalism gör Strahl (1983) en åtskillnad mellan intern och extern nationalism. Den interna nationalismen bygger på en samhörighet inom nationen medan den externa riktar sig mot hur nationen förhåller sig till andra nationer. Den nationella identitet som skapas i läroböckers beskrivningar av Sveriges roll i relation till andra länder faller då inom ramen för en extern nationalism där Sverige jämförs med andra länder.

För att kunna tala om nationell identitet behöver vi också en förståelse för vad nationen är för något. Jag utgår i min framställning av forskningen samt i min undersökning ifrån nationen som en konstruktion och använder mig av Andersons modernistiska definition av nationen som:

“en föreställd politisk gemenskap – och den föreställs som både i sig begränsad och suverän. Den är föreställd eftersom medlemmarna av även den minsta nation aldrig kommer att känna, träffa eller ens höra talas om mer än en minoritet av övriga medlemmar, och ändå lever i vars och ens medvetande bilden av deras gemenskap” (Anderson, 1992, s. 21)

Att nationen beskrivs som begränsad av Anderson är en viktig egenskap eftersom det innebär att den saknar önskan att omfatta alla. Den är särskild från andra nationers gemenskap.

Anderson (1992) lyfter fram det allmängiltiga attributet hos nationaliteten. Att ha en nationalitet och då tillhöra en viss kategori jämförs med att tillhöra en könskategori. Om vi ser tillbaka till resonemanget om det för givet tagna kan då nationaliteten sägas vara av en sådan karaktär att vi förutsätter den. Med en sådan kategori kan vi återknyta till Faircloughs (2015) begrepp om de begränsningar en diskurs utövar i och med att den medför kunskap, sociala relationer och sociala identiteter. En diskurs om Sverige som nationalitet kommer alltså medföra kunskap om vad Sverige är, hur det förhåller sig i relation till andra nationaliteter samt en tillskriven identitet. I och med denna utgångspunkt kommer jag inte att undersöka äktheten i den bild av Sverige som läroböckerna förmedlar. Det finns i enlighet med denna utgångspunkt ingen sann eller falsk nationalitet eftersom all nationalitet är föreställd. Detta menar Andersson (1992) gäller för alla gemenskaper utom möjligtvis små byar där alla kan möta alla. Det intressanta är alltså hur den är föreställd och inte om denna föreställning är sann.

5 Metod

I detta avsnitt beskrivs studiens metodologiska inriktning. Detta sker först genom en beskrivning av studiens angreppssätt följt av en mer detaljerad redogörelse av studiens diskursanalytiska tillvägagångssätt. Därefter beskrivs urvalsprocess, avgränsningar samt etiska överväganden.

5.1 Öppet och induktivt angreppssätt

Syftet med min uppsats är att upptäcka den nationella identitet som förmedlas i svenska läromedel för gymnasiet. Därmed är studiens fokus beskrivande alternativt kritiskt granskande. Diskursanalysen är enligt Esaiasson med flera (2012) en metod väl lämpad för undersökning av mer svårfångade konstruktioner eftersom den fokuserar på språkets roll i formandet av verkligheten i kombination med maktstrukturer. Författarna (Karlsson, 2011; West, 2011) beskriver två sorters diskursanalytiska angreppssätt, ett öppet respektive ett förhandsbestämt. Det öppna angreppssättet använder sig inte, till skillnad från det förhandsbestämda, av på förhand bestämda svarskategorier. I min studie fann jag att ett öppet angreppssätt var mer fördelaktigt eftersom det inte begränsar de svar som kan finnas i texten och möjliggör en mer textnära analys.

Esaiasson (2010) gör skillnad mellan teorier och teoretiska perspektiv. Denna skillnad består i att teoretiska perspektiv är mer övergripande och erbjuder utgångspunkter. Sådana utgångspunkter används för att kunna bedriva diskursanalysen men utan att pröva en särskild teori. Därmed kan studien sägas ha mer av en induktiv design. I en sådan är det enligt Bryman (2001) observationerna som utgör utgångspunkten för vilka generaliseringar som kan göras. I vis mån kan studien anses ha teorigenererande drag då den inte utgår ifrån att gängse teorier kan förklara resultatet. Även om det krävs vidare studier för att generera nya teorier kan denna studie ses som ett uppslag för en mer förklarande studie.

5.2 Kritisk diskursanalys

Med tanke på att böcker i samhällskunskap täcker in en mängd olika teman som härrör från ett flertal olika akademiska ämnen finns det i dessa böcker en mångfald av perspektiv och modeller från alla dessa olika ämnen. Det diskursanalytiska ingångssättet fungerar därför bra eftersom det inte är "avsett att leda fram till en enhetlig och generell bild, utan snarast att belysa texters heterogenitet" (Eilard, 2008, s. 414).

Bergström och Boréus (2012) beskriver kritisk diskursanalys som en mer textnära form av diskursanalys. Texten analyseras i detalj samtidigt som den ställs i relation till och ses som en del av en 'social praktik'. Kritisk diskursanalys innehåller, enligt dem, en bredd som blir tydlig när forskare väljer att tillämpa olika tekniker i samma studie. Därför är det enligt författarna viktigt att teknikerna tillämpas systematiskt för att undvika en otydlighet kring tillvägagångssättet.

I min studie har jag liksom Fairclough (2015) utgått från språket som en diskurs som formar vårt sätt att tänka och agera i samhället. Det sker bland annat genom att texter i sin framställning av omvärlden erbjuder ett innehåll som ger en viss kunskap om omvärlden, beskriver relationer som får konsekvenser för våra sociala relationer samt beskriver subjekt vilket formar våra sociala identiteter. Detta utvecklar Fairclough (2015) och utvidgar den tabell som diskuterats ovan i teoridelen.

Dimensions of meaning	Values of features	Structural beliefs
Contents Relations Subjects	Experiential Relational Expressive	Knowledge/belief Social relations Social identities

(Fairclough, 2015, s. 131)

Denna modell har fungerat som en utgångspunkt för mitt tillvägagångssätt. Jag har undersökt de avsnitt i böckerna som behandlar Sverige i relation till andra länder genom att titta på de värden, eller 'values of features', som texten uttrycker. Fairclough (2015) tillhandahåller tio frågor som kan ställas till texten för att undersöka dessa värden. Alla av dessa har inte gått att tillämpa i min undersökning. Det beror på att frågorna främst är till för att användas på mindre avsnitt av text eller tal. Därför har jag valt att enbart tillämpa delar av dessa frågor.

De experientiala värdena i texten har jag utläst genom att se till vilka attribut som tillskrivs Sverige i texten samt hur Sverige klassificeras. Därigenom har jag ämnat upptäcka vilken kunskap texten förmedlar om Sverige. De relationella värdena har undersökts utifrån hur pronomina 'vi', 'oss' och 'vår' används relaterat till Sverige och hur relationen mellan Sverige och andra länder gestaltas i de olika avsnitten. Genom en sådan läsning av texten synliggörs Sveriges sociala relationer. De expressiva värdena i texten har undersökts utifrån de värderande omdömena som beskrivs i relation till Sverige. Genom sådana omdömen kan således en social identitet för Sverige utläsas.

Det är viktigt att poängtera att Faircloughs kritiska diskursanalys innefattar mer än endast närstudier av text. Fairclough (1992) förordar ett arbetssätt där en analys av textens diskursiva och social praktik är viktiga element av studien. Textens diskursiva praktik innefattar både hur texten tillkommit samt hur den tolkas av läsaren. I denna studies fall ligger tyngdpunkten främst på textanalysen. Läroböckernas diskursiva praktik behandlas i viss mån ovan i avsnittet om tidigare forskning där villkoren för dessa böckers tillkomst diskuteras, något som också återknyts i uppsatsens diskussion. Läsarens tolkning, gymnasielevens, ligger utanför denna studie. Det sista steget i Faircloughs analysmodell skulle i min studie utgöras av den sociala praktik som läroböckerna är en del av. Detta steg utlämnas dock då fokus ligger på själva texten. I slutdiskussionen, då studien sätts in i ett sammanhang, kommer även detta steg att beröras.

I min sammanställning av innehållet har min ambition varit att söka efter teman i texten likt det Bryman (2001) beskriver för den kvalitativa innehållsanalysen. På grund av materialets heterogenitet har inte dessa teman kunnat bli heltäckande, det har funnits många avsnitt som inte haft direkta likheter med andra. Därför är en del av resultatet mer deskriptivt medan andra delar tydligare har kunnat tematiseras.

En problematik med att genomföra en diskursanalys är att: "diskursanalytikern kan bli en del av åtminstone någon av de diskurser som studien omfattar, vilket försvårar en position utanför diskurserna" (Bergström & Boréus, 2012, s. 402). Eftersom studien behandlar samtida material och kan sägas reproducera den rådande diskursen kan det försvåra analysen eftersom jag som analytiker själv befinner mig inom denna diskurs. Genom att fokusera på de värden som språket i texten innehåller tar jag mig bortom det explicita innehållet vilket underlättar min analys av diskursen, i viss mån kommer jag bakom diskursen.

5.3 Urval

I min studie har jag gjort ett strategiskt urval av typiska fall vilket innebär att urvalet görs bland fall som är typiska för sin sort och "inte skiljer sig systematiskt från andra i populationen" (Esaiasson m. fl., 2010, s. 164). I detta fall betyder det att jag har valt två läroböcker i samhällskunskap som getts ut av etablerade förlag. Mattlar (2008, s. 37) beskriver att läromedel från stora etablerade förlag ger "uttryck för den dominerande ideologin" till skillnad från läromedel från mindre förlag med en mer avvikande ideologisk hållning. Dessa två böcker är från två olika förlag för att på så vis täcka in en större del av marknaden.

I urvalet av böcker från de förlag som ger ut fler böcker i kursen har jag valt ut böckerna så att de i viss mån överensstämmer med varandra i de ämnen som de tar upp. Detta har jag gjort genom att läsa och jämföra böckernas innehållsförteckningar. Boken jag har valt från förlaget Liber är *Samhällskunskap 1b*. Denna bok jämförde jag med *Exposé 123*. Från förlaget Gleerups valde jag ut boken *Arena 123* som jag jämförde med *Reflex 123*. I mitt urval har jag då sett till att böckernas innehållsförteckningar tar upp liknande rubriker. Böckerna tar till exempel upp Migrationspolitik och Globala miljöfrågor. *Arena 123* tar explicit upp utrikes- och säkerhetspolitik medan *Samhällskunskap 1b* inte gör detta explicit men har kapitlet "Sverige och omvärlden" som tydligt verkar sätta Sverige i relation till andra länder.

En annan explicit skillnad mellan de båda böckerna är att *Arena 123* är utformad för att fungera som heltäckande stoff för gymnasiets kurser 1b, 2 och 3 i samhällskunskap samt täcka "stora delar av kurserna Internationella relationer och Internationell ekonomi" (Gleerups Utbildning AB, 2015) medan *Samhällskunskap 1b* enbart är utformad för kursen samhällskunskap 1b.

I varje bok har jag genomfört ett sorts internt urval där jag har valt att fokusera på de avsnitt som explicit tar upp Sverige i relation till omvärlden. Detta urval har jag gjort för att kunna analysera och jämföra enskilda meningar och avsnitt både mellan olika kapitel i samma bok men även mellan de båda böckerna. Ett urval med större hänsyn till texten som helhet skulle möjliggöra ett större kontextuellt fokus och mer implicita beskrivningar medan detta urval istället möjliggjort ett fokus på enskilda ord och meningar.

5.4 Avgränsningar

I min studie har jag gjort en rad avgränsningar. Den första avgränsningen var att enbart analysera text ur böckerna men inte bilder. Undantag har gjorts för diagram, kartor och tabeller där Sverige explicit har kategoriserats eller rangordnats. Denna avgränsning kommer sig av att min analysmetod är anpassad för text och inte för bild. Därför analyserar jag även bildtexter i böckerna men inte själva bilden.

Den andra avgränsningen var att genomföra studien på endast två böcker. Detta får negativa konsekvenser för studiens generaliserbarhet men jag har bedömt att de positiva konsekvenserna i form av möjligheten att genomföra en djupare analys och därmed få ett mer intressant resultat varit övervägande.

Den tredje begränsningen är att studien i första hand fokuserar på den textuella nivån i analysen. Fairclough (1992) menar att diskursanalys är en interdisciplinär verksamhet som för att vara så täckande som möjligt inte bara ska innehålla textanalys utan analyser av hur de produceras, konsumeras, tolkas och så vidare. För att fånga detta hade det bästa varit att utöver textanalysen intervjua lärare och elever om deras tolkning av texterna samt även författarna om hur texten producerats. Dessutom skulle samhällets sociala praktik kunnat undersökas mer genom att till

exempel analysera regeringens och riksdagens utrikespolitiska dokument. På grund av min undersöknings begränsningar har sådana studier inte varit möjliga. Det är således endast böckernas bild av Sverige som studeras och inte den nationella identitet som finns hos elever, lärare eller för den delen läromedelsförfattarna.

5.5 Etiska överväganden

Studiens objekt är läromedel för gymnasiet. Dessa böcker är publicerade och utgivna och finns därmed tillgängliga för både läsning och granskning. Därmed får enbart vissa av Vetenskapsrådets (2002) principer för humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning konsekvenser för denna studie. Dessa är forskningskravet och individskyddskravet. Forskningskravet ”innebär att tillgängliga kunskaper utvecklas och fördjupas och metoder förbättras” (Vetenskapsrådet, 2002, s.5). Detta krav måste enligt Vetenskapsrådet hela tiden vägas mot individskyddskravet som är till för att skydda individer från ”psykisk eller fysisk skada, förödmjukelse eller kränkning” (Vetenskapsrådet, 2002, s.5). De individer som kommer ifråga för denna studie är läroboksförfattarna. För att undvika att författarna lider skada, kränks eller förödmjukas har jag som forskare ett ansvar att inte tillskriva dem åsikter eller intentioner enbart baserat på min tolkning av deras texter. Därför uttalar jag mig inte om författarna på detta sätt i studien utan förhåller mig till texten i sig. På så vis kan området beforskas och forskningskravet uppfyllas samtidigt som det inte innebär en kränkning eller förödmjukelse för de individer vars böcker jag analyserar.

6 Resultat

Nedan presenteras de resultat som framkommit i studien. Resultatet från böckerna presenteras var för sig på en detaljerad nivå där flera aspekter av innehållet tas tillvara.

6.1 Arena 123

Boken innehåller många explicita omnämmanden av Sverige i förhållande till andra länder. I alla bokens kapitel förekommer sådana omnämmanden även om det sker i mycket olika grad. På grund av att kapitlen behandlar särskilda ämnen som alla präglas av sin ämnestradition så kommer jag i framställningen nedan ta stor hänsyn till den ämneskontext vari avsnitten dyker upp. Dessutom har författaren inledningsvis i boken lyft fram att enskilda kapitel bör användas separat men hänsyn till elevgruppen och den kurs som boken används i. Detta talar också för att behandla kapitlen som enskilda delar samtidigt som jag även kommer beskriva helheten i analysen nedan.

6.1.1 ‘Vad är ett samhälle’

I det inledande kapitlet ‘Vad är ett samhälle’ nämns Sverige i relation till andra länder endast inledningsvis. Denna inledning är dock intressant eftersom den beskriver hur medborgarskap fungerar. Någon kan vara medborgare i Sverige och bo i landet, vara medborgare i ett annat land och bo i Sverige eller ha dubbla medborgarskap. Dessutom slås det fast att Sverige är en del av ett EU-samhälle på grund av Sveriges medlemskap i Europeiska Unionen (EU). Här finns således två samhällsliga gemenskaper, både ett svenskt samhälle och ett EU-samhälle.

6.1.2 'Individen i samhället'

Bokens andra kapitel 'Individen i samhället' beskriver Sverige som ett mångkulturellt samhälle med flera minoritetskulturer där 'svensk' som "majoritet och norm" (s. 28) håller på att förändras till följd av en ökad invandring. I en bild jämförs Sverige i ett diagram som förklaras i texten: "Notera att Sverige har en extrem position - religion och traditionella värden spelar liten roll och möjligheten att självförverkliga sig själv är viktig." (s. 30) och läsaren ombeds i en tillhörande uppgift diskutera Sveriges position jämfört med andra EU-länder som då antingen är mer traditionella eller har en mindre grad av självförverkligande. Denna beskrivning skriver fram en bild av Sverige som sekulärt men även som ett land med stor välfärd eftersom självförverkligande i diagrammet ställs mot ett stort fokus på att tillfredsställa basala behov.

Sverige jämförs också med omvärlden på följande sätt: "Sverige är inget extremt segregerat land, men våra storstäder är ändå tydligt segregerade. Segregeringen beror oftast på klass och etnisk identitet" (s. 33). Här avskiljs Sverige ifrån andra, dock inte namngivna, länder som är 'extremt segregerade' och framstår då som bättre än dessa länder samtidigt som texten ändå beskriver svenska storstäder som 'tydligt segregerade'.

När det kommer till 'vi-gemenskaper' innehåller texten på flera ställen ett svenskt 'vi' såsom i citatet ovan där de svenska storstäderna är 'våra storstäder'. Texten innehåller dessutom ett mer allmänmänskligt 'vi' såsom när kultur och nationalitet i allmänhet behandlas "Vårt sätt att leva, vår kultur är en av de faktorer som knyter oss till ett samhälle" (s. 18).

6.1.3 Fem kapitel om statsskick och politik

Kapitlen tre till sju kan övergripande beskrivas handla om politik. Kapitel tre 'Demokrati och Diktatur' innehåller flera tabeller och bilder där Sverige jämförs med andra länder. I dessa faller Sverige in bland de länder med högst demokratiindex och beskrivs som en fullödig demokrati. Tabellen som beskriver Sveriges demokratiindex i förhållande till andra länder används även den i en elevuppgift i slutet av kapitlet där eleverna uppmanas att jämföra Sveriges utslag i olika kategorier och på så vis fastställa vilka Sveriges styrkor och svagheter ligger. Sveriges statsskick jämförs också med andra länder främst som ett exempel på hur olika demokratiska statsskick är organiserade. Det finns inte några explicita värderingar kring Sveriges statsskick jämfört med andra demokratier. Den värdering som texten har är främst riktad mot diktaturer där många negativa konsekvenser av ett sådant statsskick beskrivs. Att Sverige beskrivs som demokratiskt och fritt kan då ses som positivt värderat eftersom det utgör en motsats till den ofria diktaturen.

I kapitel fyra, 'Svenskt statsskick', jämförs Sverige med Nederländerna för att förklara skillnaderna mellan att ha en eller flera valkretsar i ett land. I denna jämförelse beskrivs Sverige, till skillnad från Nederländerna, som geografiskt stort, vilket enligt texten är en anledning att ha flera valkretsar för att kunna representera olika delar av landet i parlamentet, en "lokal förankring" (s. 71). Sverige jämförs även med andra länder när det kommer till fenomenet lobbying. I detta fall med USA som beskrivs ha mycket men reglerad lobbying medan Sverige inte har så stor förekomst av lobbying, även om det ökar, men heller inte har samma reglering av denna verksamhet. Det förekommer inte direkta värderingar i dessa jämförelser men bilden av Sverige som demokratiskt i olika aspekter är dock tydlig.

När ansvaret för svensk utrikespolitik beskrivs förekommer denna bildtext: "Svensk soldat på uppdrag i Afghanistan år 2010. Sverige deltar i den så kallade ISAF-styrkan under Natos ledning med FN mandat för att skydda de lokala myndigheterna och FN:s civila insatser." (s. 80). Texten är inte negativt värderande utan möjligen positiv i och med beskrivningen av att styrkan 'skyddar' vilket kan ses som ett positivt ordval.

När Sveriges kommuner och landsting beskrivs jämförs Sverige med andra länder, även om det inte är explicit vilka. Sverige beskrivs som unikt på grund av sina självägande bönder som länge haft ett inflytande.

"Det är ganska ovanligt att enhetsstater delegerar så mycket makt som i Sverige(...) Bakgrunden kan sökas i vår historia. Den svenska bondeklassen var under förindustriell tid till ganska stor del självägande och i stora delar av landet var godsherrar (adelsmän) ett undantag. På kontinenten levde däremot huvuddelen av landsbygdens befolkning under mer eller mindre livegna förhållanden. (...) Det unika med Sverige var att här också fanns ett fjärde stånd 'bönderna' som representerade de självägande bönderna. (...)" (s. 84)

Här förmedlas en bild av ett historiskt sett friare land än i övriga Europa, någonting som kan ses som positivt. Fria länder kopplas i boken ofta samman med begreppet demokrati. Sålunda kan bilden av Sverige som fritt ses som en demokratisk egenskap.

Jämförelserna i bokens femte kapitel, 'Välfärd, skatter och familjeekonomi', berör skattetryck och välfärd. Detta citat är ett bra exempel på kapitlets jämförelser, ordet 'ganska' i meningen kan ses som ett ambition att nyansera texten:

"I Sverige är vi med andra ord som individer ganska oberoende av våra familjer. Andra välfärdssystem är relaterade till familjen. I sådana system hade den sjuka mannen fått lita till sin maka, tjugoringen be om pengar av mamma och pappa, och barnen ställa upp för sin gamla mor." (s. 80)

Den övergripande poängen med dessa jämförelser är att visa att länder med ett lägre skattetryck har en mindre långtgående välfärd. Texten lägger ingen uttrycklig värdering i jämförelsen även om beskrivningar som att en tjugoring ska behöva be sin mamma och pappa om pengar för läsaren kan uppfattas som någonting negativt. Därmed kan texten anses legitimeras det rådande svenska systemet genom att ta upp konsekvenser som eleverna kan tänkas anse som negativa.

'Europeiska Unionen' är rubriken för bokens sjätte kapitel där Sverige behandlas relation till EU. Det handlar om Sveriges roll i EUs beslutande organ, att Sverige inte är med i EMU-samarbetet men omfattas av samarbetet. I beskrivningen av debatten inför folkomröstningen om EU-medlemskapet 1994 beskrivs Sverige på två olika sätt i förhållande till EU. Sverige är antingen litet i stora Europa, och anpassningen kommer bli dålig eller så är samarbetet bra eftersom vi annars är utanför. I båda fallen beskrivs Sverige som litet, men samarbetet med EU förstås på olika sätt.

I kapitel sju, 'Ideologier och partier' nämns Sverige ofta för att exemplifiera olika politiska rörelser och ideologiers etablering i Sverige. I några av dessa beskrivningar finns det element som tillskrivs Sverige. Explicit beskrivs Sverige som sekulärt och välfärdsstaten i Sverige beskrivs som välutvecklad vilket i båda fallen urskiljer Sverige från andra länder. Vad gäller politiska ideologier beskrivs Sverige som starkt influerat av socialdemokratisk politik men även som mer jämställt än andra länder. Det senare kommer till uttryck i två på varandra följande meningar: "Sverige är ett av de länder där feministers kamp för jämställdhet kommit långt. I Sverige beskriver de flesta politiker sig som feminister" (s. 150). Det element i texten som kan

ses som negativt i Sverige jämfört med andra länder är när den tar upp att svenska partier inte behöver redovisa sitt partistöd, även om detta inte är uttalad kritik.

Ett nationellt svenskt 'vi' är närvarande i alla dessa fem kapitel. Den svenska 'vi-gemenskapen' i bokens sjätte kapitel kan dock ses som mer utmärkande än i övriga kapitel. I detta kapitel som behandlar den Europeiska Unionen och Sveriges roll i denna är ändå den nationella vi-gemenskapen framträdande. 'Vi i Sverige' är alltså en framträdande gemenskap även i relation till EU. Formandet av ett svenskt vi har en framskjuten position i detta sammanhang där det annars skulle kunnat ersättas av ett 'EU-vi' i större utsträckning. Därmed kan den nationella svenska gemenskapen i form av en 'vi-gemenskap' anses starkare än en gemenskap kopplad till den Europeiska Unionen. Detta trots formuleringen i bokens inledande kapitel om att det svenska samhället är en del av EU-samhället.

6.1.4 Fem kapitel om ekonomi

Bokens följande fem kapitel har ett ekonomiskt fokus. Av dessa var Sveriges omnämmanden svårast att analysera i kapitel nio, "Ekonomisk Politik", eftersom Sverige bara fungerar som del av hypotetiska exempel avsedda att förklara hur fenomen som export och import fungerar. Ur dessa exempel går det inte att utläsa särskilt mycket om Sveriges roll i omvärlden eftersom allting är hypotetiskt. Det som framgår är att Sverige är en del av ett globalt ekonomiskt system där handel med andra länder får olika konsekvenser för svensk ekonomi och svensk valuta. Dessutom är närvaron av ett svenskt 'vi' påtaglig då 'vi:et' många gånger fungerar som en synonym till Sverige.

I de övriga kapitlen om ekonomi sker dock reella beskrivningar av Sverige och svensk ekonomi. Kapitel åtta "Ekonomins grunder" berör fenomen som BNP per capita och HDI. Sverige beskrivs som ett land med stort välstånd genom tabeller och text där Sverige kommer högt upp bland världens länder när det kommer till BNP/capita och HDI. Med hjälp av mätinstrumentet ginikoefficient beskrivs Sverige som relativt jämlikt när det kommer till inkomst men inte när det gäller förmögenhet. Det lyfts även fram att Sverige har en hög facklig organiseringsgrad och att Sverige har privatiserat tidigare offentliga sektorer. Av dessa beskrivningar kan flera anses ställa Sverige i en positiv dager. Detta gäller främst för beskrivningar av Sveriges välstånd och jämlikhet.

Kapitlet 'Internationell Ekonomi', bokens tionde kapitel, handlar främst om export och import. Sverige beskrivs som export/import-beroende eftersom Sverige är litet. Relationen till EU med frihandel beskrivs som någonting bra för Sverige. Det tas dock upp att en viss grad av protektionism, såsom att staten stöder en viss bransch ett tag, kan behövas om den internationella konkurrensen gör att branschen hotas. Detta för att minska de sociala kostnaderna. Det tas även upp att frihandeln inte gäller snus som inom EU klassats som hälsofarligt. En implicit beskrivning av förhållandet mellan låglöneländer och Sverige när det kommer till textilindustri görs där det framkommer att textilproduktion har försvunnit från Sverige till fördel för textilproduktion i länder som Kina.

Det elfte kapitlet, 'Ekonomisk Historia', inleds med att beskriva att det främst kommer att behandla "Sverige och det man kallar västerlandet" (s. 241). I Kapitlet Fattigdom och utvecklingsfrågor behandlas de specifika ekonomiska problem som fattigare länder haft på väg mot utveckling och industrialisering". Därmed delas Sverige in i 'Västerlandet', avgränsat från kategorin 'fattigare länder'. Dessa olika delar av världen tillskrivs alltså olika problem som resulterat ifrån varandra skilda historier.

Sverige omnämns frekvent i den historieskrivning som sedan fortlöper genom kapitlet. Beskrivningar av Sverige i olika lägen innehåller jämförelser med andra länder där Sverige i vissa fall presterar 'bättre' än andra och i andra lägen presterar 'sämre'. Som exempel beskrivs Sverige ligga i framkant genom att införa en aktiv budgetpolitik redan under 1930-talet och då minskat åverkan av detta årtiondes ekonomiska kris jämfört med länder som införde denna form av politik ett årtionde senare. Däremot beskrivs regeringarnas försök att motverka stagflationen under 1970-talet genom att hålla kvar en aktiv budgetpolitik som något negativt, och Sverige beskrivs som sena med att införa en monetär politik. Med avseende på den senaste finanskrisen beskrivs Sverige dock som väl presterande i jämförelse med andra länder på grund av välskötta banksystem. Det 'vi' som finns i texten är nästan genomgående nationellt men undantag av ett globalt vi som finns med i slutet på kapitlet när globaliseringens påverkan på Sverige beskrivs.

Kapitel tolv, 'Arbetsmarknad och Näringsliv' innehåller både en beskrivning av hur det svenska näringslivet ser ut idag, men också en historisk del. Här nämns återigen Sveriges höga fackliga organiseringsgrad. Sverige beskrivs som ett land med små löneskillnader, både generellt och mellan män och kvinnor. Sverige tillskrivs även tydligt andra positiva egenskaper i följande beskrivning: "Sverige tillhör i många avseenden världens mest avancerade länder. Det märks på vår höga levnadsstandard och utbildningsnivå, liksom på ett välutvecklat näringsliv och en omfattande forskning." (s.282)

I en faktaruta finns det fem punkter över vad som är "Typiskt för svensk arbetsmarknad" (s. 285). Dessa punkter är:

- "Stor offentlig sektor
- Kunskapsintensivt och till stor del globaliserat näringsliv
- Kvinnors höga förvärvsfrekvens
- Äldre människors höga förvärvsfrekvens"

Relationen till omvärlden beskrivs som sammanflätad och integrerad. Till exempel beskrivs Sveriges näringsliv som "till stor del globaliserat" (s. 285).

6.1.5 'Massmedia'

I kapitel 13, 'Massmedia' beskrivs Sverige på flera ställen i relation till andra länder. Det lyfts fram att Sverige som demokrati garanterar tillgång till medier i sina grundlagar men även genom public service garanterar samhällsgranskning. I en bild på en världskarta klassas Sverige in i den bästa kategorin för pressfrihet och beskrivs som bättre på att tillhandahålla media med möjligheter att granska makten genom den långtgående offentlighetsprincipen. Kapitlet tar inte upp någonting som av texten bedöms som negativa aspekter av Sveriges förhållande till massmedia jämfört med andra länder. Bilden som framträder är således en positiv bild.

6.1.6 'Kriminalitet och Juridik'

Bokens fjortonde kapitel, 'Kriminalitet och Juridik', tar upp Sverige i relation till andra länder när det kommer till rättssystem och kriminalvård. I dessa fall jämförs Sverige med USA. En direkt jämförelse "I Sverige är 74 av 100 000 människor frihetsberövade i USA 758" (s. 333) finns med och är den jämförelsen som i största utsträckning kan anses vara värderande, och då till Sveriges fördel. Övriga jämförelser innehåller inte värderingar. Det förekommer ett 'svenskt vi' i kapitlet och det är när Sveriges grundlagar beskrivs som "våra grundlagar" (s. 339).

6.1.7 'Befolkning, resurser och miljö'

Inledningsvis i kapitel 15, 'Befolkning, resurser och miljö', tas olika former av befolkningsreglerande politik och familjeplanering upp. Sverige dyker upp i flera sammanhang och beskrivs som en del av den rika världen där syftet med befolkningspolitik främst varit att öka nativiteten. Sverige beskrivs direkt som ett föregångsland i fråga om barnomsorg och indirekt när det kommer till familjeplanering som ett steg i kvinnors frigörelse där en tidig svensk aktivist i frågan lyfts fram och beskrivs som internationellt erkänd. I en faktaruta berörs ämnet eugenik och här beskrivs hur Sverige genomför tvångssteriliseringar under den tidigare delen utav 1900-talet. Det är något som texten fördömer i formuleringen "Det är idag svårt att föreställa sig hur demokratiska länder som Sverige så flagrant kunde bryta mot grundläggande tankar om människors lika värde" (s. 353). Därmed innehåller texten både positiva och negativa bilder av Sverige med skillnaden att det negativa med tvångssteriliseringarna beskrivs som passerat medan det positiva med barnomsorg gör Sverige till ett föregångsland även i dagsläget.

Den del som berör invandringen till Sverige kan i texten beskrivas som neutral då den inte innehåller vare sig negativa eller positiva värderingar. Texten berör vilka länder som ingår i Schengen-samarbetet och hur invånare i dessa länder har andra möjligheter än invånare i andra länder att flytta till Sverige. Texten beskriver hur invandringen regleras med avseende på anhörginvandring och asylinvandring.

När kapitlet byter fokus till ämnen som kollektiva nyttigheter, klimatförändringar och miljöpolitik betonas Sverige som en integrerad del av världen. Hur länder påverkas exemplifieras på sidan 368: "Smutsar Sverige ner Östersjön kommer även våra grannländer att drabbas."

Sveriges ekonomiska konkurrens med andra länder beskrivs dock som ett hinder för att fullt ut kunna beskatta fossila bränslen:

"I Sverige har vi länge haft en högre skatt på fossila bränsle än på andra varor. Vi har också en särskild skatt på koldioxidutsläpp men denna gäller inte för alla, t.ex. slipper industriföretag skatten eftersom en beskattning skulle ge de svenska företagen högre kostnader än utländska konkurrenter." (s. 368)

Det är också i denna del av texten som ett svenskt 'vi' finns med. Återigen är då 'vi' som en synonym till 'Sverige'. Däremot innehåller texten mot slutet ett mer svårdefinierat 'vi':

"Fördelen med att satsa på våra egna utsläppsminskningar är att vi kan bli ett föregångsland. Det kan leda till att svenska företag utvecklar teknik som kan bli framtida storsäljare på exportmarknaden. Som individer kan vi förstås göra en hel del. Vi är i allmänhet ganska intresserade av att sopsortera och anpassa vår konsumtion av livsmedel till mer miljövänliga alternativ." (s. 370)

Här övergår texten från ett nationellt, svenskt 'vi' till ett något mer allmängiltigt 'vi', men som även kan anses syfta till Sveriges invånare. Formuleringen 'vi är i allmänhet' kan ses som ett nyansering, eftersom texten inte menar att alla svenskar alternativt alla människor sopsorterar.

6.1.8 'Fattigdom och utvecklingsfrågor'

I bokens kapitel 'Fattigdom och utvecklingsfrågor', det sextonde, dyker Sverige upp i för Sveriges del positiva sammanhang. Det beskrivs hur Sverige ger mer i bistånd än många andra rika länder, hur Sverige startade upp ett pappersbruk i Vietnam under 1970-talet och via SIDA lär ut bokföring till kvinnor i Bangladesh. Sverige beskrivs som utvecklat i relation till 'u-länder'. I texten är Sveriges roll som en positiv kraft för utveckling i 'u-länder' oemotsagd. I texten finns dock inget svenskt 'vi'.

Även om kapitlet tar upp hur nykolonialism kan påverka utvecklingsländer negativt så beskrivs inte Sverige som en uttalad del i detta. Bilden av Sverige kan då på ett explicit plan sägas bli positiv eftersom det avsnitt där Sverige omnämns är positivt laddade medan de negativt laddade avsnitten inte explicit nämner Sverige.

6.1.9 'Internationell Politik'

I 'Internationell politik', kapitel 17, dyker formuleringar om Sveriges roll i omvärlden upp i lite olika sammanhang. På tre ställen beskriver texten att Sverige inte är medlem i NATO. När folkrätten beskrivs nämns det att Sverige ratificerar folkrättens traktat i Riksdagen. I avsnittet om hård och mjuk makt i det internationella systemet nämns Sverige i relation till den mjuka makten: "Mjuk makt handlar snarare om de värden en stat representerar. Etablerade demokratier som Sverige har ofta gott anseende ute i världen och många påverkas av hur stater som Sverige förhåller sig till deras egen stat." (s. 412) Här är Sveriges roll i omvärlden ovanligt explicit, Sverige representerar demokratiska värden och verkar kunna agera som domare över andra länders agerande och påverka deras utveckling genom sitt förhållningssätt till dem.

I ett avslutande avsnitt beskrivs Sveriges säkerhetspolitik i en faktaruta. Det är i denna ruta som det nationella 'vi:et' åter dyker upp i formuleringar där 'vi' återigen är en synonym till Sverige. I denna ruta lyfts alliansfrihet som en viktig princip, även om Sverige har börjat samarbeta militärt med andra länder via såväl FN och EU som NATO. Texten beskriver att omkring 90 000 svenska soldater har haft tjänst i utlandet sedan 1956 och att den nuvarande närvaron främst är i Kosovo och Afghanistan. När dessa uppdrag beskrivs framkommer återigen värden som Sverige förknippats med tidigare i boken och även i kapitlet. I ena fallet är uppdraget att "skydda Afghanistans demokratiska utveckling" (s. 427) och i det andra fallet att "upprätthålla fred och säkerhet i Kosovo" (s. 427).

6.1.10 'Metod i samhällskunskap'

I det avslutande kapitlet 'Metod i Samhällskunskap' förekommer endast en jämförelse mellan Sverige och ett annat land. Det är i ett exempel på hur statistik kan animeras på olika sätt för att 'lura ögat' som det framkommer att tjecker dricker tre gånger så mycket alkohol som svenskar. Denna jämförelse kan anses vara till Sveriges fördel.

6.2 Samhällskunskap 1b

Denna bok innehåller många avsnitt där Sverige beskrivs explicit i förhållande till andra länder. Bokens kapitel är inte numrerade som i Arena 123 utan den numrering som nämns i resultatet har jag tillskrivit kapitlen utifrån den ordning de kommer i boken. Denna bok har inte, till skillnad från Arena 123, uttryckligt utformats för att kapitlen ska kunna användas separat. Mitt val att redogöra för kapitlen ett i taget i den ordning de finns med i boken motiveras istället av att det ger möjlighet att se till kapitlens kontext samt skapar ett logiskt strukturerat upplägg. Fem kapitel är dock undantagna från denna redogörelse då de inte innehåller några explicita beskrivningar av Sverige i relation till andra länder. Dessa kapitel är i den ordning de dyker upp i boken nummer 2, 3, 10, 16 och 19 och heter 'Kunskap och Okunskap', 'Samhällsvetenskapliga Arbetsmetoder', 'Kommuner, Landsting och Regioner', 'Arbete, Sparande och Konsumtion' och 'Hushållen och Samhällsekonomin'.

6.2.1 'Om att påverka och att påverkas'

Bokens första kapitel 'Om att påverka och att påverkas' nämner Sverige i denna kontext:

"Hur beroende vi är av andra människor kan faktiskt vara lättare att förstå än hur mycket vi själva kan påverka andra. Det kan väcka en viss eftertanke att ett bidrag på bara 150 kronor till organisationen Läkare utan gränser kan rädda 15 människor från att dö i kolera, en sjukdom som är utrotad sedan länge i Sverige." (s. 7)

Första meningen innehåller ett 'vi' som kan anses mer allmänmänskligt än nationellt men den andra meningen antyder att det är personer i Sverige som kan hjälpa människor i andra länder på detta sätt. Kapitlet slår även fast att "Eftersom Sverige är en demokrati har alla både rätt och möjlighet att vara med och påverka samhällsutvecklingen" (s. 8). Sammantaget förmedlar kapitlet en bild av ett demokratiskt Sverige med välstånd som kan hjälpa andra länder.

6.2.2 'Individen, samhället och kulturen'

Kapitel fyra, 'Individen, samhället och kulturen', berör ämnen som normer, grupper och identitet men även diskriminering, rasism och klass. Under rubriken "'Vi- och dem'-tänkandets konsekvenser" (s. 49) beskrivs olika konflikter och problem som resultat av att "enskilda människor värderas olika beroende på vilka grupper de anses tillhöra" (s. 49). Det presenteras olika historiska exempel såsom förintelsen och kriget i forna Jugoslavien innan texten poängterar att:

"Konflikter av detta slag är inte bara något som hänt i andra länder eller andra tider. Även i 2000-talet, i öppna och demokratiska länder som Sverige, Frankrike eller USA utsätts varje år moskéer och synagogor för brandattentat. Människor behandlas illa, trakasseras, misshandlas eller mördas på grund av sin religions- eller könstillhörighet, sexuella läggning, utländska härkomst eller politiska uppfattning." (s. 49)

Förutom att beskriva Sverige som öppet och demokratiskt tar texten här upp ett problem som även omfattar Sverige.

I marginalen på sidan finns en diskussionsfråga: "Finns det en moské i din kommun? Hur ställer du dig till moskéer i Sverige? Hur motiverar du din uppfattning?" (s. 49) Denna fråga kan förstås i relation till det andra avsnitt i kapitlet som beskriver Sverige i relation till andra länder. Under rubriken "Det främmande och avlägsna" (s. 52) beskrivs det hur fördomar och etnocentrism kan uppkomma och ett tydligt 'svenskt vi' dyker upp i meningen: "Så på samma sätt som vi i Sverige kan tycka att andra har konstiga seder och bruk, tycker andra, med samma självklarhet, att det är vi som är de konstiga." Denna 'vi-gemenskap' antyder en kulturell homogenitet som förtydligas i en bildtext och en diskussionsfråga i marginalen där läsaren

ombuds komma på saker som “vi gör i Sverige som man kan tänka sig att människor från andra länder eller kulturer tycker är konstigt eller underligt” (s. 52) och fundera på hur ett svenskt midsommarfirande kan anses underligt av andra. I detta ljus blir frågan om moskéer en fråga om vad som ingår i en svensk kultur. Trots att kapitlet ämnar problematisera kultur, etnicitet och ‘vi- och dem’ så reproduceras ett kulturellt homogent svenskt ‘vi’ och Sverige tillskrivs en särskild kultur.

6.2.3 ‘Samhälle i förändring’

‘Samhälle i förändring’, bokens femte kapitel, beskriver hur det svenska samhället i likhet med andra utvecklade länder de senaste 150 åren förändrats “från ett förhållandevis traditionsbundet jordbrukssamhälle till ett komplext och modernt industri- och mediasamhälle” (s. 59). Det samhälle som uppstått beskrivs som globaliserat där ett ömsesidigt beroende mellan världens olika länder är stort, ett beroende som texten inte är odelat positiv till. Även om den rikare delen av världen, där Sverige ingår, beskrivs ha dragit stor nytta av den ekonomiska globaliseringen lyfter texten fram att det främst är “de välutbildade och de rörliga som gynnas, medan andra, som inte har haft samma förutsättningar riskerar att marginaliseras eller lämnas utanför” (s. 65). Även en kulturell globalisering, som omnämns som ett mångkulturellt samhälle kan enligt texten få negativa konsekvenser om misslyckad integrering leder till segregering som “skapar en grogrund för fördomar, konflikter och motsättningar” (s. 65).

Det förekommer både ett svenskt ”vi” och ett globalt ”vi” i texten. Vid ett tillfälle är det till en början oklart vilken sorts ‘vi’ det är frågan om men det övergår sedan till ett svenskt ‘vi’.

“Numera kan vi dagligen följa vad som händer på andra sidan jordklotet över internet eller i TV, radio och tidningar. Många av oss har vänner och bekanta som lever och arbetar eller studerar utomlands. Vi tar alltmer för givet att vi kan köpa varor från jordens all hörn i våra närbutiker och stormarknader och hemma har vi börjat laga mat efter recept från Indien, Japan och Mexico. Många av oss kan dessutom höra människor tala både arabiska, swahiliska eller kinesiska på bussen till arbetet eller skolan.” (s. 63-64)

Det svenska ‘vi’ skrivs fram är ett ‘vi’ som antas enbart ha lagat inhemsk svensk mat och bara hört svenska på bussen för några generationer sen. Att ‘vi:et’ hör andra språk på just bussen och inte hemma eller på skolan respektive arbetsplatsen talar också för att ‘vi:et’ har svenska som modersmål och befinner sig i ett samhälle där svenska är norm i skola och yrkesliv. Från detta kan slutsatsen att det svenska ‘vi:et’ i texten tillhör den del av Sveriges befolkning vars familj sedan flera generationer bott i Sverige. I en diskussionsfråga om rörlighet för olika nationaliteter beskrivs det svenska ‘vi-et’ som privilegierat jämfört med många andra nationaliteter eftersom det svenska ‘vi:et’ kan ta “för givet att vi är välkomna att leva och arbeta var som helst i världen” (s. 65).

6.2.4 Sex kapitel om statsskick och politik

I bokens sjätte kapitel, ‘Demokrati och diktatur’, beskrivs Sverige som en demokrati i likhet med USA, Indien och Australien. Därför “sker kampen om den politiska makten främst med fredliga medel” (s. 69) enligt texten. Texten beskriver också att Sverige ratificerat många, om än inte alla, av de mänskliga rättigheterna och att Sverige, till skillnad från flera andra länder, underordnat sig Europadomstolen när det gäller mål rörande mänskliga rättigheter.

Kapitel sju, ‘Politiska partier och ideologier’, beskriver Sverige som ett land där “Den nationalistiska konservatismen har förhållandevis få förespråkare” (s. 107). Vilket kan ses som en indirekt jämförelse med andra länder där Sverige beskrivs som mindre nationalistiskt.

I kapitel åtta, 'Statsskickets grunder', jämförs Sveriges statsskick med andra länders statsskick. I dessa jämförelser framkommer att Sverige är en modern monarki där statschefen saknar reell makt och att Sverige har ett proportionerligt valsysteem. Dessa jämförelser lyfter inte fram något av dessa statsskick som bättre än något annat. En annan jämförelse sker också där Sverige jämförs med USA med avseende på hur respektive land demokratiserades på följande sätt: "Sverige demokratiserades till exempel gradvis i takt med att monarken förlorade makt till riksdag och regering. (...) I USA är demokratin istället ett resultat av ett frihetskrig (...)" (s. 130). Denna framställning uttrycker inte heller en direkt värdering men Sveriges demokratisering kan ses som fredligare än den amerikanska.

Det nionde kapitlet, 'Riksdag och Regering', behandlar endast Sveriges förhållande till omvärlden när det framgår att Sverige är medlem i FN, EU och andra internationella organisationer som dock inte namnges i texten.

Bokens elfte kapitel, 'EU - den europeiska unionen', beskriver hur Sveriges roll i EU ser ut. Detta genom att beskriva Sveriges roll i EU's beslutande organ. När det kommer till hur EU-lagstiftning påverkar svensk lagstiftning så beskriver texten att "närmare 30 procent av lagarna som stiftades (i Sverige, min anmärkning) under år 1998 - 2003 hade någon form av EU-anknytning" (s. 187) och att "60 procent av alla ärenden som behandlas i kommun och landstingsfullmäktige i någon form påverkas av beslut fattade inom EU" (s. 187). Detta antyder att Sverige påverkas mycket av vad som beslutas i EU. Sverige är alltså med och påverkar EU på många olika nivåer men påverkas också i sin tur i hög utsträckning. I en bildtext på samma sida jämförs Sverige med Frankrike:

"Franska lantbrukare vet hur man protesterar mot nya EU-direktiv. Här låter man sina får tala för sig och lamslår trafiken i en mindre fransk stad i flera timmar. Varför ser man så sällan den här typen av protester i Sverige? Vad tror du?" (s. 190)

Här beskrivs Sverige som mindre demonstrationsbenäget och som ett land där befolkningen inte "vet hur man protesterar mot nya EU-direktiv" (s. 190). Det senare kan ses som någonting negativt men frågan är inte direkt värderande. Det blir upp till läsaren att beskriva vad denna skillnad beror på.

I 'Internationellt beslutsfattande', bokens tolfte kapitel, beskrivs Sveriges olika medlemskap i internationella organisationer på följande sätt:

"Sverige är medlemmar både i OECD och WTO, men inte i NATO - eftersom Sveriges utrikespolitiska linje länge varit 'alliansfrihet i fred och neutralitet i krig'. Däremot deltar Sverige ibland i fredsbevarande insatser inom ramen för FN-samarbetet. Av historiska skäl har Sverige sedan länge också samarbetat med de andra nordiska länderna. Det vill säga Norge, Danmark, Finland och Island, men också Färöarna, Grönland och Åland. Samarbetet sker främst inom det Nordiska rådet som bildades år 1952. Syftet med samarbetet är att stärka de nordiska ländernas möjligheter att hävda sig i den internationella ekonomin och politiken." (s. 194)

Här gör texten inledningsvis en tydlig skillnad på att vara medlem i NATO och att delta i fredsbevarande insatser genom FN då det tidigare anses bryta mot Sveriges princip om alliansfrihet medan det senare inte anses göra det. Beskrivningen av det nordiska samarbetet anger två skäl för Sveriges deltagande i detta. Det första skälet, 'historiska skäl', preciseras dock inte vidare. Det andra skälet är möjligheten att hävda sig internationellt. Samarbete beskrivs som stärkande i en internationell konkurrens även om detta inte heller beskrivs närmare. I texten beskrivs också att Sverige tillsammans med 114 andra stater gett

internationella brottmålsdomstolen rätt att agera i landet. Bilden av att Sverige har långtgående samarbeten med andra länder framkommer, där alliansfriheten kan ses som ett undantag från en annars stor benägenhet till internationella samarbeten.

Något nationellt 'vi' finns inte med i kapitlet, däremot dyker ett manifest globalt 'vi' upp när FN-samarbetets framtid beskrivs:

“Vi delar alla samma planet, och vi är därför alla beroende av att världens samlade resurser vårdas på ett förnuftigt sätt. De stora frågorna om mänsklighetens framtid kan därför inte längre besvaras av bara ett fåtal länder och deras ledare(...)” (s. 200)

Här lyfts ett ömsesidigt beroende fram och vikten av ett långtgående globalt samarbete betonas i texten men är samtidigt en kritik av FN:s säkerhetsråd.

6.2.5 'Massmedier'

I kapitel 13, 'Massmedier - den tredje statsmakten' beskrivs Sverige som demokratiskt i följande mening: "I demokratiska länder som Sverige förväntas allmänheten delta i samhällsutvecklingen." (s. 203) Denna formulering är snarlik en mening i bokens första kapitel, se ovan, men här beskrivs deltagandet i samhällslivet som någonting som förväntas av allmänheten till skillnad från ovan där deltagandet beskrivs som en rätt och en möjlighet. Det demokratiska statsskicket i Sverige beskrivs som mer kravfyllt i denna formulering. Vidare tar kapitlet också upp att Sverige "liksom många andra länder" har public service som ett komplement till kommersiella medieaktörer. Båda dessa jämförelser kan anses värdera Sverige positivt då både demokrati och public service värderas positivt i boken.

6.2.6 'Rättssamhället'

Kapitel 14, 'Rättssamhället', beskriver Sverige i relation till andra länder på två ställen. Dels jämförs i faktarutan: "Ger skärpta straff minskad brottslighet?" (s. 241) hur 'hårda' straffen är samt hur hög brottsligheten är. Norge och Sverige beskrivs ha 'mildare' straff än USA men brottsligheten beskrivs som "mycket högre i USA än i de båda skandinaviska länderna" (s. 241). Dels jämförs Sverige med många andra länder i ett diagram där Sverige bland andra länder prickas in mellan två skalor: ekonomisk ojämlikhet och andel fångar per 100 000 invånare. Sverige finns bland de länder som har låg ekonomisk ojämlikhet och lågt antal fångar. Sammantaget framställer dessa jämförelser Sverige i en positiv dager.

6.2.7 'Näringsliv och Arbetsmarknad'

I flera avsnitt om Sveriges ekonomiska utveckling i kapitlet 'Näringsliv och Arbetsmarknad', kapitel 15, beskrivs Sverige som passiv inför ekonomiska kriser. Denna passivitet tar sig i uttryck som att Sverige 'dras med', 'drabbas av' eller 'hamnar i' ekonomiska kriser. Detta stämmer dock överens med detta kapitels övriga retorik då ekonomiska fenomen ofta tillskrivs egen agens. Fram skrivs dock en bild av Sverige som passivt eller reagerande i den internationella ekonomin snarare än aktivt och agerande.

Kapitlet beskriver Sveriges ekonomiska historia från 1900-talets början och framåt. Sverige beskrivs som utanför de båda världskrigen men som en del av världsmarknaden från 1920-talet och framåt. Sveriges ekonomi beskrivs som stark fram till 1970-talets kris men efter den som fortsatt väl presterande. När den senaste finanskrisen avhandlas beskrivs Sverige som ett av de länder som klarat sig bäst. I texten beskrivs det på flera olika sätt hur Sverige hänger samman med andra länder. Dels finns det en beroenderelation där Sverige beskrivs som beroende av att kunna handla med andra länder för att kunna utvecklas ekonomiskt. Dessutom påverkas Sverige av omvärldens kriser såsom under 1970-talets oljekris som fick stora konsekvenser för den

svenska ekonomin. I detta sammanhang dyker det upp ett drag av svensk protektionism där Sverige beskrevs som ett av de länder som efter denna kris försökt bli mindre beroende av olja och därmed mindre beroende av sin omvärld. EU-samarbetet kan ses som ett steg i motsatt riktning där Sveriges ekonomi blivit alltmer sammanflätat med andra EU-länders.

Sveriges konkurrensförhållande till andra länder är ett återkommande ämne i texten där det beskrivs få både positiva och negativa konsekvenser för Sverige. Efter andra världskriget hade Sverige stora fördelar och kunde exportera mycket till övriga Europa vilket beskrivs som viktigt för Sveriges positiva ekonomiska utveckling. Konkurrensens negativa konsekvenser beskrivs dels när texten beskriver hur lönerna inom den svenska industrin stigit så att “en del industrier började få problem att konkurrera med företag i låglöneländer i andra delar av världen” (s. 265). Den internationella konkurrensen inom industrin beskrivs också som en av anledningarna bakom 1970-talets långvariga ekonomiska kris. Rubriken “Sverige tappar mark” (s. 266) antyder också ett konkurrensförhållande med omvärlden där Sverige kan förlora ‘mark’ till fördel för andra länder och vice versa. Konkurrensfördelar beskrivs även i kapitlet som en anledning för medlemskap i EU. I en bildtext om sjuksköterskors arbetsvillkor beskrivs det hur Norge har bättre villkor och lön för denna yrkesgrupp än Sverige vilket lett till att många sjuksköterskor väljer att arbeta där istället, något som kan ses som att Sverige förlorar i konkurrensen med Norge. Konkurrens verkar vara någonting positivt när Sverige lyckas väl i konkurrensen, och Sverige ‘vinner’ över andra länder, men som någonting negativt när andra länder kan konkurrera ut Sverige. När Sveriges företagsklimat beskrivs tar texten även upp vilka Sveriges för- och nackdelar är i konkurrensen med andra länder:

“De fördelar som Sverige länge har haft är välutbildad och produktiv arbetskraft, bra infrastruktur, politisk stabilitet, välutvecklat rättsväsende och ett minimum av korrupktion. Till nackdelarna brukar man istället räkna höga lönekostnader och skatter, ibland hårda regleringar, samt lagar som gör det svårare att anställa och fritt säga upp personal.” (s. 272)

Sverige utmärker sig alltså i både positiv och negativ bemärkelse. I en faktaruta om det svenska företagsklimatet lyfts kritik från Företagarna och Svenskt Näringsliv som inte tycker att det svenska företagsklimatet är tillräckligt bra. Texten lyfter sedan fram internationella jämförelser där Sverige anses ha ett av de bästa företagsklimaten i världen. Att avsluta resonemanget på detta sätt kan antyda att fördelarna överväger nackdelarna och att det rådande läget kan anses som positivt. Sammantaget beskrivs Sverige som ett utvecklat och konkurrenskraftigt land i kapitlet.

6.2.8 ‘Den svenska välfärden’

I kapitlet ‘Den svenska välfärden’, det sjuttonde kapitlet, tas invandringen till Sverige upp. Texten diskuterar ‘missförståndet’ om arbetskraftsinvandring: “att människor från främmande länder kommer till Sverige och ‘tar våra jobb’, eller att en ökande konkurrens om arbetstillfällen bidrar till sjunkande löner och sämre arbetsvillkor” (s. 339). Detta tillbakavisas i texten med att denna typ av invandring gynnar Sverige för att det gynnar de företag som efterfrågat den kompetens som dessa invandrare har med sig som den svenska staten dessutom inte behövt betala utbildningskostnaden för. En ökad befolkning beskrivs även innebära en ökad inhemsk efterfrågan.

Flyktinginvandringen till Sverige beskrivs dock som en kostnad men texten slår samtidigt fast att flyktingmottagande kan ses som en moralisk skyldighet:

“För många svenska politiker, men också breda lager i befolkningen, uppfattas respekten för viktiga demokratiska och moraliska principer som långt viktigare än den förhållandevis låga kostnaden för flyktinginvandringen.” (s. 340)

Denna moraliska skyldighet beskrivs enligt texten i de konventioner och avtal som Sverige skrivit under tillsammans med andra länder. En bild av Sverige skrivs fram när den moraliska skyldigheten beskrivs på följande sätt: “att värna alla människors rätt till frihet från nöd och förtryck” (s. 340). Det är ett Sverige som inte bara har en roll som väktare av dessa friheter utan också ett land dit människor flyr för att leva utan nöd och utan att utsättas för förtryck.

Ett svenskt ‘vi’ finns med i texten, dels när ‘missförståndet’ kring arbetskraftsinvandring beskrivs men även tidigare i texten i en diskussionsfråga om privata försäkringsjukhus där det frågas om det är något som “vi bör ha i Sverige” (s. 323). I en faktaruta om medborgarskap finns det även en explicit beskrivning om vem som är svensk: “Är man svensk medborgare är man per definition svensk.” (s. 339) Att detta skrivs ut explicit kan antyda att denna hållning inte är för givet tagen utan något som texten behöver förklara för läsaren som kan ha tänkt annorlunda.

6.2.9 Tre kapitel om ekonomi

I kapitel 18, ‘Vad är samhällsekonomi’, beskrivs Sverige i relation till omvärlden i ett stycke om internationellt utbyte av varor och tjänster. Här är det ett svenskt ‘vi’ som är synonymt med Sverige när handel mellan länder beskrivs. Det beskrivs också att ett ökat resande gjort att pengar förs både till och från Sverige. Dessa fenomen beskrivs utan direkta värderingar eller slutsatser om konsekvenserna.

Kapitel 20, ‘Tillväxt och konjunkturer’, tar upp Sverige i relation till andra länder på två ställen. Dels i ett diagram där Sveriges BNP-utveckling mellan 1996 och 2010 visas tillsammans med utvecklingen för USA och andra EU-länder. Av diagrammet kan jag utläsa att den svenska utvecklingen är mycket lik de övriga ländernas utveckling. Dels tas relationen upp i en bildtext:

“Idag tillverkas nästan inga skor eller kläder i Sverige. Lönerna är mycket lägre på andra håll i världen. När jobben försvinner till andra länder, måste arbetskraften söka arbete i nya branscher - något som riskerar att leda till höga arbetslöshetsnivåer under längre tid än tidigare.” (s. 371)

Här beskrivs konkurrensen med andra länder i negativa termer av att arbeten ‘försvinner’ och arbetslösheten stiger.

I bokens 21:a kapitel ‘Ekonomisk politik’ förekommer ett svenskt ‘vi’ i avsnitten om valutapolitik och växelkurs. Här blir ‘vi:et’ synonymt med Sverige och ‘de’ eller ‘andra’ blir synonymt med andra länder. Till exempel:

“För att kunna köpa utländska varor behöver vi utländska pengar och för att kunna växla svenska kronor mot andra valutor måste andra vilja ha svenska kronor. Skall de ha någon anledning till det måste vi ha någonting de vill köpa av oss. Vi måste alltså ha någonting att sälja eller exportera.” (s. 382)

I kapitlet beskrivs Sverige som exportberoende och Sveriges rörliga växelkurs beskrivs som fördelaktig, även om den är beroende av konjunkturen, då den gör Sverige mer motståndskraftig i kris. Detta genom att den gör svenska varor konkurrenskraftiga även i ekonomisk nedgång. I en faktabruta om finanskrisen beskrivs detta som en anledning till att Sverige klarat sig bättre än andra länder.

6.2.10 'Sverige och omvärlden'

I bokens avslutande kapitel 'Sverige och omvärlden' beskrivs Sverige inledningsvis som ett land med stort välstånd, kanske tydligast i formuleringen: "Hur man än väljer att mäta är Sverige ett av världens bästa länder att leva och växa upp i." (s. 387) Senare i kapitlet finns en viss nyansering av denna positiva bild när världens ökande inkomstskillnader beskrivs:

"Med relativ fattigdom menar man skillnaderna i levnadsstandard mellan världens rika och fattiga. Dessa skillnader har inte bara blivit större mellan rika och fattiga länder utan också mellan människor inom enskilda länder. Även i Sverige." (s. 395)

Inkomstskillnader berörs även några sidor senare där globaliseringens negativa effekter beskrivs vidare. De som redan är utsatta i de rikare länderna löper risk att få en "urholkad anställningstrygghet, lägre löner eller nedskrivade statliga välfärdsambitioner" (s. 396) när länder konkurrerar om de transnationella företagens etablering. Senare beskrivs dock "de ekonomiska och sociala klyftorna" (s. 399) i Sverige som "små jämfört mer de flesta andra länder" (s. 399). Vidare beskrivs Sverige som ett land med stabil ekonomi, robusta välfärdssystem och låg grad av social oro. Det nämns att Sverige de senaste 200 åren inte varit indraget i väpnade konflikter, insatsen i Afghanistan beskrivs som ett undantag. Det framgår även att Sverige är demokratiskt där individen har stora rättigheter och stor personlig frihet.

När texten beskriver orsakerna bakom det svenska välståndet är det en rad av faktorer som beskrivs:

"Tillgång till viktiga naturresurser, stora satsningar på utbildning, realkapital och infrastruktur, frånvaro av krig och konflikter, stabilt statsskick och väl fungerande myndigheter. Men också framstående uppfinnare företagare och entreprenörer som gett upphov till viktiga innovationer och skapat stora, ibland världsomspännande företag. En annan och minst lika viktig anledning till att Sverige är så välmående är den stora öppenheten mot omvärlden." (s. 387)

Här finns en tydligt positiv bild av Sverige som är rikt, stabilt, innovativt och öppet. Öppenheten mot omvärlden beskrivs här som viktig och positiv för Sverige. Denna bild är dock inte helt enhetlig genom kapitlet då globaliseringen också beskrivs ha negativa konsekvenser, detta i en beskrivning av hur sjukdomar sprids mycket fortare i dagens öppna värld. Längre fram i texten ses Sveriges beroende av att exportera till andra länder som ett skäl till öppenhet samtidigt som texten poängterar att Sverige därför också har ett intresse i att det går bra för andra länder: "Den svenska ekonomiska konjunkturen följer i mångt och mycket utvecklingen i de länder vi handlar mest med." (s. 389) Här finns i viss mån en annan syn på konkurrens och handel än i till exempel kapitel 15 som beskrev det svenska näringslivets historia. Istället för att ett land 'tappar mark' till förmån för ett annat finns denna beskrivning: "Världsekonomin är inget nollsummespel där någon måste få det sämre för att någon annan skall få det bättre. Det är snarare tvärt om." (s. 389) På nästföljande sida finns dock ett diagram och en text som båda lyfter fram budskapet att "Framförallt är den svenska ekonomin beroende av utvecklingen i Europa." (s. 390) eftersom det är dessa länder som Sverige är mest beroende av i fråga om handel. Fram skrivs då bilden av att det främst är Europas utveckling som påverkar förhållandena i Sverige. Dock finns idén om att globalt samarbete är viktigt närvarande i andra delar av texten:

“När vi påverkar andra och andra påverkar oss ställer det större krav på vår förmåga att komma överens och samarbeta över gränserna än tidigare. I en globaliserad värld blir många av de problem, som tidigare betraktades som enskilda länders angelägenheter, till gemensamma problem som kräver gemensamma lösningar.” (s. 391)

Samma idé verkar finnas i rubriken: “Andras problem är också våra problem” (s. 399). Denna rubrik är också intressant med tanke på textens ‘vi-gemenskaper’. Just i rubriken finns en svensk gemenskap som anses ha ett intresse i ‘de andras’ problem. Följande stycke är ytterligare ett exempel på hur olika ‘vi-gemenskaper’ kopplas samman:

“Utvecklingen leder till att vi tillverkar och konsumerar ständigt mer varor och tjänster. Något som i sin tur kräver mer (...) och naturen kan inte alltid återskapa dem i den takt vi förbrukar dem (...)Då riskerar vi att även dessa sinar eller tar slut.(...) Detta utgör tveklöst en av mänsklighetens verkliga ödesfrågor. Frågan är inte bara hur vi skall kunna hushålla med världens gemensamma resurser, utan även hur användningen av dem skall fördelas mellan människor och länder. Historiskt sett gör vi som lever i den rikare delen av världen anspråk på en oerhört stor del av världens samlade resurser. Enligt Världsnaturfonden skulle det krävas att vi hade motsvarande tre jordklot för att naturen ska ha en chans att förnya de resurser som skulle gå åt om alla världens invånare levde som vi gör i Sverige. Om alla levde som i Indien skulle det räcka med ett halvt jordklot. Man kan alltså säga att olika människor har olika stora ‘ekologiska fotavtryck’.” (s. 393)

Texten övergår här från ett ‘vi’ som inledningsvis är allmänmänskligt och globalt till en ‘vi-gemenskap’ som innefattar den rikare delen av världen och slutligen till ett svenskt ‘vi’. Även om budskapet är global sammanhållning verkar utgångspunkten vara den svenska gemenskapen, ett nationellt ‘vi’ verkar vara en underförstådd utgångspunkt.

7 Analys

I detta avsnitt presenteras den analys som gjorts av böckernas innehåll. Först analyseras böckerna med avseende på experientiala, relationella och expressiva värden. Avslutningsvis relateras resultaten till några teoretiska utgångspunkter i en teoretisk reflektion.

7.1 Experientiala, relationella och expressiva värden

7.1.1 Arena 123

7.1.1.1 Experientiala värden

Läroboken innehåller en mängd experientiala värden när den beskriver Sveriges roll i omvärlden. Som tidigare nämnts blir resultatet av min sammanställning av dessa heterogen och svår att kategorisera på ett heltäckande sätt. Därför bör inte denna översikt anses som uttömmande för de resultat böckerna visat. Det finns i texten vissa återkommande attribut och kategoriseringar som översiktligt kan anses viktiga för den bild av Sveriges roll i omvärlden som boken reproducerar. Enligt dessa värden kan en bild av Sverige som sekulärt och demokratiskt land med välstånd och väl utbyggd välfärd tecknas, ett Sverige som också utmärker sig som mer jämställt än andra länder. I relation till andra länder framkommer även att Sverige är ett litet land som är beroende av sin omvärld.

7.1.1.2 Relationella värden

Sammanfattningsvis kan det sägas att ett nationellt och svenskt ‘vi’ är frekvent förekommande tillsammans med omnämningen av Sverige. Detta ‘vi’ är ofta synonymt med Sverige som stat men även med den svenska befolkningen. Denna ‘vi-gemenskap’ är dock inte den enda i texten utan även ett globalt eller allmänmänskligt ‘vi’ förekommer i flera avsnitt. Alltså förväntas inte

läsaren enbart identifiera sig i en gemenskap med Sverige utan även med alla människor. Att den svenska 'vi-gemenskapen' är frekvent förekommande kan dock fastslås vilket kan anses belägga att en svensk nationell gemenskap är närvarande i boken. Intressant är, som nämnts ovan, att denna nationella gemenskap är så markant även i förhållande till EU.

Sveriges förhållande till omvärlden beskrivs både som ett samarbete som gynnar Sverige såväl som andra länder och som en konkurrenssituation som å ena sidan är positiv för tillväxten men kan skapa stora problem för svensk industri och miljöpolitik. Det är således relationer som både präglas av svårigheter och möjligheter.

7.1.1.3 Expressiva värden

I denna studie har jag undersökt förekomsten av värderande omdömen, 'expressiva värden', i texten och funnit att det inte förekommer explicit värderande omdömen i relation till Sveriges i förhållande till omvärlden. Den värdering som boken uttrycker är inte manifest i denna bemärkelse utan finns snarare på en latent nivå. Som exempel sätts i kapitlet om demokrati och diktatur dessa statsskick i relation till varandra men enbart diktatur beskrivs i värderande termer, diktatur värderas i texten som någonting negativt. Eftersom statsskicken beskrivs som varandras motsatser kan texten då sägas implicera att demokrati är någonting positivt. Således blir beskrivningen av Sverige som demokratiskt ett positivt värdeomdöme.

Dessutom finns det sett till hela kapitel mönster av att Sverige sätts in i sammanhang som är positivt laddade snarare än negativt laddade. Avsnittet om eugenik kan ses som en avvikelse från denna övergripande trend i boken. Dock kan denna passage förmildras av att den beskriver något som inte längre förekommer i Sverige. Att beskriva en historisk oförrätt för att senare i kapitlet beskriva samtida förtjänster kan anses neutralisera det negativa sammanhanget, eller i alla fall ge läsaren en bild av att Sverige inte bara är något negativt.

Även avsnittet om segregation i bokens andra kapitel är intressant i detta avseende. Här tas ett samhällsproblem i Sverige upp, den tydliga segregationen i storstäderna, vilket skulle kunna få en negativ bild av Sverige som följd. I meningen innan sker dock en särskiljning mellan Sverige och de onämnda länder som är extremt segregerade. Därmed blir inte bilden av Sveriges samhällsproblem lika negativ eftersom det sätts i relation till länder som presterar sämre.

Sådana fenomen gör att Sverige i stort i boken förknippas med positiva värden trots de negativa bilder som förekommer. Detta leder således inte till en odelat positiv bild av Sverige.

7.1.2 Samhällskunskap 1b

7.1.2.1 Experientiala värden

Även om boken innehåller en mängd olika beskrivningar av Sverige i relation till andra länder finns det dock en bild av Sverige som är mer genomgående i boken. Det är en bild av Sverige som ett demokratiskt land som oftast presterat lika bra som andra länder ekonomiskt men vid flera tillfällen är bland de bästa i världen. Sverige beskrivs som stabilt och fredligt, även om Sveriges militära närvaro i Afghanistan nämns beskrivs det som ett undantag vilket kan förstås som att det fredliga är det normala. Förutom välutvecklat och konkurrenskraftigt beskrivs Sverige som ett land som är ekonomiskt jämlikt och har låg brottslighet. Det svenska välståndet blir även tydligt när Sverige beskrivs som ett land som människor flyr till för att slippa förtryck och nöd.

Det svenska 'vi:et', som diskuteras mer nedan, tillskrivs i boken särskilda egenskaper som i förlängningen också kan räknas in i bilden av Sverige. Det är i kapitel fyra respektive fem som detta 'vi' förutsätts vara språkligt och kulturellt homogent då med avseende på svenska och traditionell svensk kultur.

7.1.2.2 Relationella värden

Sverige beskrivs som beroende av och sammanhängande med omvärlden, framförallt med andra EU-länder. Detta beroende kommer sig av Sveriges behov av att handla med omvärlden. Konkurrensen med omvärlden beskrivs både på gott och ont där kritiska aspekter av detta främst dyker upp då detta system medför negativa konsekvenser för Sverige. Även om boken nämner protektionism gentemot andra länder förordar texten i stort ett öppet förhållande till omvärlden. Det finns dock konkurrerande synsätt om samspelet med omvärlden i boken. Dels finns bilden av en konkurrens på en global marknad där vissa länder vinner och andra förlorar, dels finns det en explicit formulering om att så inte är fallet samt flera avsnitt som förordar globalt samarbete. Sverige beskrivs även i texten som benäget att delta i internationella samarbeten, med undantag från NATO och EMU. I relation till världsomspännande ekonomiska händelser verkar Sverige ha en passiv eller reagerande roll. Sveriges roll beskrivs då som ett land som får rätta sig efter omvärlden.

Flera avsnitt i boken lyfter fram Sveriges roll som hjälpare i omvärlden. Dels är det ett svenskt 'vi' som kan skänka pengar och hjälpa 'andra' i världen, dels beskrivs Sverige som en väktare för människors rätt till frihet undan nöd och förtryck.

Textens svenska 'vi' fungerar som en utgångspunkt även i avsnitt som behandlar andra 'vi-gemenskaper'. Detta tyder på att den svenska nationella gemenskapen tas för givet i texten i och med att den inte behöver motiveras eller förklaras. Som beskrivet ovan innehåller texten föreställningar om det svenska 'vi:et' som kulturellt och språkligt homogent. Trots att ett avsnitt i texten explicit slår fast att det är ett svenskt medborgarskap som gör någon till svensk tar texten för givet att någon som är del av det svenska 'vi:et' besitter vissa kulturella och språkliga egenskaper. Det finns även drag av historiskt motiverade gemenskaper, dels Sveriges medlemskap i Nordiska Rådet och dels att det svenska 'vi:et' antas ha en gemensam historisk erfarenhet av ett kulturellt och språkligt homogent Sverige.

7.1.2.3 Expressiva värden

Den värdering av Sverige i relation till andra länder finns på en övergripande nivå. När negativa aspekter av Sverige beskrivs är det tillsammans med andra länder vilket gör att Sverige aldrig framstår som sämre än alla andra länder. Inte heller beskrivs Sverige som det allra bästa landet i beskrivningarna men ofta bland de bästa. I beskrivningarna överväger de positiva omdömena vilket gör att läsaren efter dessa kapitel lämnas med bilden av att Sverige i de flesta aspekter är bland de bästa i världen.

7.2 Teoretisk reflektion

I denna redogörelse har jag ämnat kartlägga den diskurs som böckerna producerar med avseende på den kunskap, de sociala relationer och de sociala identiteter angående Sveriges roll i omvärlden som reproduceras. Denna diskurs kan ses som en ideologi som i läroböckerna har naturaliserats så till vida att den inte ses som ideologisk utan har en hegemonisk ställning och därför tas för given. Att bilden av Sverige är heterogen på många sätt kan förstås genom Faircloughs (2015) beskrivning av hegemonin som en instabil allians. De skilda bilderna i texten kan då ses som tillhörande olika grupper som förhandlat och omförhandlat sina positioner inom den hegemoniska alliansen.

En tydlig hegemonisk bild finns i hur den svenska 'vi-gemenskapen' är närvarande i böckerna utan att behöva förklaras eller motiveras. En nationell gemenskap förmedlas i böckerna som någonting självklart. Att den nationella gemenskapen förmedlas som självklar möjliggör det som Strahl (1983) beskriver som nationalismens politiska funktion att kunna ställa nationer mot varandra. Den nationella gemenskapen får i böckerna egenskapen begränsad som Andersson (1992) beskriver som typisk för den nationella gemenskapen. Det är inte en gemenskap som omfattar alla utan den svenska gemenskapen blir någonting avgränsat från andra nationaliteter och grupper.

Bilden av ett demokratiskt Sverige med stort välstånd ser något olika ut i de båda böckerna men gemensamt för dem är att Sverige på ett övergripande plan beskrivs som ett av de bästa länderna i världen. Sett till den nationella gemenskapens möjligheter att ställa nationer mot varandra innebär detta att Sverige kan anses som överlägset de flesta andra länder i det ena eller det andra avseendet, till exempel i fråga om välstånd och demokrati. Vad detta innebär för den nationella identiteten hos läsaren kan inte besvaras av resultaten av denna studie. Däremot indikerar mina resultat att den nationella gemenskap och den positiva värdering av Sverige som förmedlas i läroböckerna på grund av deras hegemoniska karaktär kan anses vara för givet tagna föreställningar även i samhället i stort.

När böckerna ger sken av att ge en nyanserad bild av Sverige där både negativa och positiva aspekter lyfts fram samtidigt som de förmedlar en övergripande positiv bild av Sverige försvårar detta en kritisk läsning av böckerna. Att Sverige som det är idag antas som någonting positivt försvårar också kritik av rådande förhållanden. För att återknyta till Faircloughs (2015) resonemang kring makt och dominerande ideologier kan böckernas innehåll ses som en del av ett system som vidmakthåller rådande maktförhållanden. Ett sådant vidmakthållande gynnar dem som har makt på bekostnad av dem som inte har makt. När rådande system vidmakthålls försvåras en förändring av maktförhållandena.

8 Diskussion

I denna avslutande del presenteras de slutsatser som gjorts och dessa återknyts till den forskning som ovan presenterats i uppsatsens forskningsöversikt. Därefter finns en reflektion över studiens metod samt förslag till vidare forskning.

8.1 Slutsatser

Syftet med denna uppsats har varit att upptäcka den nationella identitet som svenska läroböcker i samhällskunskap förmedlar. För att undersöka detta har jag använt mig av följande frågeställningar:

- Vilken grundläggande kunskap om Sverige förmedlas i böckernas beskrivningar av Sverige i relation till andra länder?
- Hur beskrivs Sveriges roll i internationella relationer i böckerna?
- Vilka sociala identiteter tillskrivs Sverige i dessa beskrivningar?

8.1.1 Demokratiskt, välutvecklat och rikt

Den grundläggande kunskap om Sverige som förmedlas i böckernas beskrivningar av Sverige i relation till andra länder är heterogen. Detta innebär att det finns en mångfald av dessa beskrivningar med avseende både på karaktär och innehåll. Att det förhåller sig så beror troligtvis till stor del på att böckerna täcker in flera olika ämnesområden som beskrivs på flera olika sätt. Det kan även vara resultatet av en ambition att nyansera.

Även om det finns många olika beskrivningar i böckerna finns det vissa mer övergripande teman. I båda böckerna är dessa bilden av Sverige som ett demokratiskt, välutvecklat och rikt land. I Arena 123 framkom även bilden av Sverige som jämställt och sekulärt. Vad gäller Samhällskunskap 1b framställs Sverige som fredligt och stabilt.

8.1.2 'Vi' samarbetar och konkurrerar

Sveriges roll i internationella relationer är starkt kopplad till ett nationellt 'vi' i böckerna. Detta 'vi' tas för givet i större utsträckning än andra mer internationella eller allmänmänskliga 'vi-gemenskaper' som tas upp i dessa sammanhang. Detta gör att en för givet tagen nationell gemenskap skrivs fram i böckerna.

Relationen med omvärlden beskrivs både i termer av samarbete och i termer av konkurrens. Samarbete beskrivs i böckerna som någonting positivt medan beskrivningarna av konkurrens är såväl positiva och negativa.

8.1.3 Positiv identitet

I dessa beskrivningar tillskrivs Sverige framför allt en positiv identitet. Sverige kan ses som ett framgångsland inom många olika områden. En nyansering av denna identitet förekommer där Sverige även beskrivs i negativt värderande termer. Dessa negativa värderingar kan dock anses väga lättare än de positiva som är mer konsekvent förekommande och i större utsträckning rör nutiden.

8.2 Resultat kopplat till tidigare forskning

Sett till Selanders beskrivning av läroböcker kan böckernas diskursiva beskrivningar ses som “grundläggande, giltiga, objektiva och nödvändiga för vår gemensamma sociala och kulturella orientering” (Selander, 2003, s. 184). Böckernas beskrivningar av Sverige i relation till andra länder erbjuder en bild av Sverige i relation till andra länder som kan användas i en sådan gemensam orientering.

Liksom Tingsten (1969) uppmärksammade i de senare läroböcker som Tingsten analyserade så innehåller även dessa böcker flera olika perspektiv men även ideal om internationell samverkan. Tingsten uppmärksammade även att böckerna trots förändringarna innehöll nationalistiska föreställningar som stod i konflikt med de nya perspektiven som lyfts in. Resultatet i denna studie visar också hur olika bilder av Sverige finns i läroböckerna. Dock kan inte denna studie visa på att det skulle vara en eftersläpning av gamla värderingar såsom Tingsten uppmärksammade i de senare böckerna. De olika perspektiven i läroböckerna kan inte genom denna studie tillskrivas olika tidsepoker.

I min studie har inte någon genomgående hierarkisk ordning mellan olika kulturer, liknande de som Ajagan-Lester (1997) och Karlsson (2010) funnit, synliggjorts i böckerna. Denna skillnad kan givetvis bero på att böckernas innehåll inte reproducerar dessa postkoloniala diskurser. Mer troligt är dock att det öppna angreppssättet i denna studie inte varit utformat för att kartlägga en särskild hierarki i böckerna och därför inte kunnat synliggöra sådana fenomen. Att Sverige beskrivs som ett föregångsland och ofta tillsammans med andra västeuropeiska länder eller USA tillskrivs positiva egenskaper skulle kunna tyda på att böckerna värderar dessa länder högre än länder från andra delar av världen. För att belägga detta skulle även bilden av ‘de andra’, de som inte ingår i det västerländska ‘vi:et’, behöva undersökas vidare.

Resultaten i denna studie har mycket gemensamt med resultaten i Mattlars (2008) avhandling. Dessa likheter gäller de attribut som tillskrivs Sverige. I båda läroböckerna jag har analyserat framkommer bilden av Sverige som demokratiskt och industriellt välutvecklat vilket överensstämmer med Mattlars resultat. Sverige som jämställt framkom i Arena 123 och Sverige som fredligt framkom främst i Samhällskunskap 1b. Dessa aspekter finns även de med i Mattlars resultat. Sett till Mattlars diskussion kring läroböcker från stora förlag som uttryck för den politiska mittfåran är dessa överensstämmelser inte särskilt förvånande. Eftersom materialen i båda studierna ligger nära i tid kan de sägas avspegla samma mittfåra och därför ge liknande resultat.

8.3 En kritisk blick på studiens metod

Den metod jag har använt mig av har haft flera fördelar i och med att den fått fram en nyanserad och heterogen bild av innehållet vilket dock fått den negativa konsekvensen att resultatet har varit svårt att sammanfatta på ett heltäckande sätt. Dessutom har metoden tagit tillvara på vissa aspekter av texten på bekostnad av andra. Att enbart fokusera på avsnitt som explicit beskriver Sveriges relation till omvärlden har gjort att implicita och övergripande aspekter av dessa relationer har gått förlorade i analysen.

En sådan kvalitativ diskursanalys som denna innefattar mycket tolkning av textens innehåll. Denna tolkning innehåller ofrånkomligen en grad av subjektivitet vilket kan försvaga textens reliabilitet, det vill säga att studiens förmåga att mäta det den avser att mäta kan försvagas. Därför har jag i denna studie haft en hög grad av transparens i de tolkningar och slutledningar som gjorts. På så vis kan läsaren själv bedöma rimligheten i tolkningen.

8.4 Förslag till vidare forskning

Under mitt arbete med analysen har det väckts flertalet frågor som inte rymts inom ramen för just denna studie. Studiet av 'vi-gemenskaper' relaterade till Sverige väckte frågan kring hur dessa former av gemenskaper relateras till andra aktörer och begrepp i böckerna. Framförallt det internationella eller globala 'vi:et' har jag funnit intressant men inte haft möjlighet att undersöka djupare. En studie inriktad på detta skulle bli ett bra komplement till denna studie men även vara intressant för att undersöka hur böckerna förmedlar internationell solidaritet.

En annan aspekt av böckernas innehåll är hur händelser beskrivs, vem eller vad som tillskrivs agentskap i särskilda skeenden och vilka händelser som nominaliseras, det vill säga beskrivs utan en tydlig agent. En sådan aspekt har jag i min studie lagt märke till när Sverige i högre grad beskrevs som passivt eller reagerande i förhållande till ekonomiska kriser. Liknande fenomen hade varit givande att undersöka djupare då detta förmedlar en bild av hur agentskap i politiska eller ekonomiska händelser fungerar. Detta kan ses som en latent ideologi med avseende på hur händelser har skett samt vad böckerna förmedlar för syn på läsarnas, det vill säga elevernas, egna möjligheter att handla politiskt.

För att innefatta alla delar av den kritiska diskursanalysen skulle denna studie med fördel kunna kompletteras med studier av den sociala praktik som omger böckerna. Till exempel hur de används i undervisningen och hur eleverna själva förhåller sig till böckernas beskrivningar.

Referenser

- Ajagán-Lester, L. (1997). *"De andra" i pedagogiska texter: afrikaner i svenska skoltexter 1768-1920*. Lund: Univ. Institutionen för nordiska språk.
- Anderson, B. (1993). *Den föreställda gemenskapen: reflexioner kring nationalismens ursprung och spridning*. Göteborg: Daidalos.
- Bergström, B. & Boréus, K. (2012). Diskursanalys. I B. Bergström & K. Boréus (Red.), *Textens mening och makt: metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys* (s. 353-415). Lund: Studentlitteratur
- Bryman, A. (2001). *Samhällsvetenskapliga metoder*. Malmö: Liber.
- Börjesson, M. (2003). *Diskurser och konstruktioner: en sorts metodbok*. Lund: Studentlitteratur.
- Eilard, A. (2008). *Modern, svensk och jämställd: om barn, familj och omvärld i grundskolans läseböcker 1962-2007*. Diss. Lund: Lunds universitet, 2008. Malmö.
- Englund, B. (1999). Lärobokskunskap, styrning och elevinflytande. *Pedagogisk forskning i Sverige*, 4(4). s. 327-348.
- Esaiasson, P., Gilljam, M., Oscarsson, H. & Wängnerud, L. (2012). *Metodpraktikan: konsten att studera samhälle, individ och marknad*. (4., [rev.] uppl.) Stockholm: Norstedts juridik.
- Fairclough, N. (1992). *Discourse and social change*. Cambridge: Polity
- Fairclough, N. (2015). *Language and power*. (3. ed.) London: Routledge.
- Giddens, A. (1994). *Sociologi. Vol. 1*. Lund: Studentlitteratur.
- Holmén, J.S. (2006). *Den politiska läroboken: bilden av USA och Sovjetunionen i norska, svenska och finländska läroböcker under kalla kriget = Political textbooks : the depiction of the USA and the Soviet Union in Norwegian, Swedish, and Finnish schoolbooks during the cold war*. Diss. Uppsala: Uppsala universitet, 2006. Uppsala.
- Johnsson Harrie, A. (2009). *Staten och läromedlen [Elektronisk resurs] : En studie av den svenska statliga förhandsgranskningen av läromedel 1938-1991*. Diss. Linköping: Linköpings universitet, 2009. Linköping.
- Karlsson, A. (2010). Postkolonial framställning av Afrika?: Afrika i gymnasiets läroböcker för historia och samhällskunskap (Uppsats på avancerad nivå). Uppsala: Institutionen för utbildning, kultur och medier och Institutionen för didaktik, Uppsala Universitet. Tillgänglig: <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:390562/FULLTEXT01.pdf>
- Mattlar, J. (2008). *Skolbokspropaganda?: en ideologianalys av läroböcker i svenska som andraspråk (1995-2005)*. Diss. Uppsala : Uppsala universitet, 2008. Uppsala.
- Schleppegrella, M., & de Oliveirab, L. C. (2006). An integrated language and content approach for history teachers. *Journal of English for Academic Purposes*, 5(4), 254–268. doi:10.1016/j.jeap.2006.08.003

Selander, Staffan 2003, *Pedagogiska texter och andra artefakter för kunskap och kommunikation. En översikt över läromedel – perspektiv och forskning, I: Läromedel – specifikt: betänkande om läromedel för funktionshindrade, Stockholm.*

Strahl, C. (1983). *Nationalism & socialism*. Diss. Lund : Univ.. Lund.

Tingsten, H. (1969). *Gud och fosterlandet: studier i hundra års skolpropaganda*. Stockholm: Norstedt.

Wenneberg, S.B. (2001). *Socialkonstruktivism: positioner, problem och perspektiv*. (1. uppl.) Malmö: Liber ekonomi.

Winther Jørgensen, M. & Phillips, L. (2000). *Diskursanalys som teori och metod*. Lund: Studentlitteratur.

Lagar och styrdokument

Läroplan, examensmål och gymnasiegemensamma ämnen för gymnasieskola 2011. (2011). Stockholm: Skolverket.

SFS 1978:588. *Förordning om ändring i skolförordningen (1971:235)*. Stockholm: Utbildningsdepartementet

Elektroniska källor

Ekman, K. (2015. 6 september). Kerstin Ekman: Det finns en guldreserv av humanism i Sverige. *Dagens Nyheter*. Hämtad 2015-09-14 från <http://www.dn.se/nyheter/sverige/kerstin-ekman-det-finns-en-guldreserv-av-humanism-i-sverige/>

Englund, B. (2006). *Vad har vi lärt oss om läromedel? [Elektronisk resurs] : en översikt över nyare forskning : underlagsrapport till Läromedelsprojektet*. [Stockholm: Skolverket]. Hämtad 2015-09-14 från http://www.skolverket.se/om-skolverket/publikationer/visa-enskild-publikation?_xurl=http%3A%2F%2Fwww5.skolverket.se%2Fwtpub%2Fws%2Fskolbok%2Fwpubext%2Fbilaga%2Fblob%2Fpdf34.pdf%3Fk%3D34

Gleerups Utbildning AB. (2015). *Arena 123*. Hämtad 2015-10-09. från <https://www.gleerups.se/40678430-product>

Sandelind, C. (2015, 22 september). Därför är inte solidariteten gränslös. *Svenska Dagbladet*. Hämtad 2015-10-19 från <http://www.svd.se/darfor-ar-inte-solidariteten-granslos>

Sverige. Skolverket (2006). *Läromedlens roll i undervisningen [Elektronisk resurs] : grundskollärares val, användning och bedömning av läromedel i bild, engelska och samhällskunskap*. [Stockholm]: Skolverket. Hämtad 2015-09-14 från http://www.skolverket.se/om-skolverket/publikationer/visa-enskild-publikation?_xurl=http%3A%2F%2Fwww5.skolverket.se%2Fwtpub%2Fws%2Fskolbok%2Fwpubext%2Ftrycksak%2FRecord%3Fk%3D1640

Skolverket. (2015). Vad är läromedel? Hämtad 2015-08-10. från <http://www.skolverket.se/skolutveckling/forskning/didaktik/tema-laromedel/vad-ar-laromedel-1.181690>

Vetenskapsrådet (2002). *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning [Elektronisk resurs]*. Stockholm: Vetenskapsrådet. Hämtad 2015-10-23 från <http://www.codex.vr.se/texts/HSFR.pdf>

Läroböcker

Karlsson, L. (2011). *Arena 123. Samhällskunskap för gymnasiet*. (1. uppl.) Malmö: Gleerups.

West, D. (2011). *Samhällskunskap. 1b*. (1. uppl.) Stockholm: Liber.

Högskolan Väst
Institutionen för individ och samhälle
461 86 Trollhättan
www.hv.se